

**UCHWAŁA NR XVI/143/20
RADY GMINY IŁAWA**

z dnia 28 lutego 2020 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022”.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Iława uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022” w brzmieniu zgodnym z załącznikiem do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Iława.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko – Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Roman Piotrkowski

Załącznik do Uchwały
Nr XVI/143/20 Rady Gminy Iława
dnia 28 lutego 2020 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY IŁAWA NA LATA 2019-2022

Gmina Iława, 2019 r.

Spis treści

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
4.1.Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	16
5.1.Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Iława).....	16
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy.....	17
5.2.1. Charakterystyka ogólna Gminy Iława.....	17
5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy.....	20
5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu Gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego.....	25
5.2.4. Zabytki nieruchome.....	27
5.2.5. Zestawienie obiektów z terenu Gminy Iława wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.....	31
5.2.6. Zabytki ruchome.....	39
5.2.7. Zabytki archeologiczne.....	40
5.2.8. Dziedzictwo niematerialne.....	65
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	66
7. Stopień realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2015-2018.....	68
8. Założenia programowe.....	70
8.4. Priorytety Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022.....	70
8.5. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022....	70
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	74
11.1. Dotacje.....	74
12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	76

1. Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Wójt sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022 jest dokumentem aktualizującym Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2015-2018.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowią trzy poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli. Wprowadza pojęcia ochrony zabytków i opieki nad nimi (art. 3).

W myśl ustawy ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania (art. 6):

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,

- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków są (art. 7):

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16 ust.1). Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia (art. 16 ust.1a). Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1 (art. 16 ust.2). Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy (art. 16 ust.3). W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem (art. 16 ust.4). Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16 ust.5). Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16 ust.6).

Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące (art. 17 ust.1):

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016 r., poz. 672) (art. 17 ust.2).

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18 ust.1). W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności (art. 18 ust.2):

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19 ust.1):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19 ust.1a):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności (art. 19 ust.1b):

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1 (art. 19 ust.2). W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust.3).

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków (art. 22 ust.1). Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 22 ust.2). Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku (art. 22 ust.3). Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy (art. 22 ust.4). W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte (art. 22 ust.5):

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych (art. 22 ust.6).

Organami ochrony zabytków są (art. 89):

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2019 poz. 506)

Zapis w ustawie informuje, że zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami (art. 7 ust.1, pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2018 poz. 1945)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2018 poz. 1202 z późn. zm.)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2018 poz. 799)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2018 poz. 1614 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2018 poz. 2204 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2018 poz. 1983)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2018 poz. 450 z późn. zm.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2018 poz. 720 z późn. zm.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2018 poz. 574)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 2019 poz. 553).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomości wpisany do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),
- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem” (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisany do rejestru zabytków (Dz. U. z 2014 r., poz. 399),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku Nr 113, poz. 661),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych (przy zabytku wpisany do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych), (Dz. U. z 2011 roku Nr 165, poz. 987),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz. 256),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisany do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisany do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018 poz. 1609).

Procedury uzyskiwania pozwoleń na prace przy zabytkach:

Prowadzenie prac remontowych lub budowlanych przy obiekcie zabytkowym wymaga szeregu uzgodnień dokonanych między użytkownikiem zabytku a odpowiednim Urzędem Ochrony Zabytków oraz uzyskania wymaganych prawem pozwoleń i opinii – poprzez wypełnienie i wysłanie właściwego wniosku.

Podjęcie działań przy zabytku zwykle jest poprzedzone rozpoznaniem jego dziejów, funkcji, technologii powstania, stanu zachowania, co następuje poprzez wykonywanie odpowiednich badań obiektu. Tzw. organy ochrony zabytków (Generalny Konserwator Zabytków, Wojewódzki Konserwator Zabytków) mogą prowadzić badania konserwatorskie, tzn. rozpoznanie jego historii, struktury. Właściciel zabytku jest zobowiązany udostępnić go w tym celu, a WKZ wydaje stosowne pozwolenie na prowadzenie badań.

Jeśli obiekt wpisany jest do rejestru zabytków, praktycznie wszystkie prace budowlane przy nim, w tym remontowe, wymagają uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę. Aby uzyskać pozwolenie na budowę należy przedłożyć w odpowiednim urzędzie (organie administracji architektoniczno-budowlanej) m.in. oświadczenie o posiadanym prawie do dysponowania nieruchomością i projekt budowlany, którego forma i zakres określona jest w ustawie. Zatem planując prace przy zabytku zawsze konieczne jest wykonanie projektu budowlanego. Projekt należy wykonać w min. 5 egzemplarzach, z których jeden przekazany będzie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków dla uzyskania jego pozwolenia, cztery do urzędu – najczęściej Starostwa Powiatowego – dla uzyskania pozwolenia na budowę. Dopiero po uprawomocnieniu się decyzji, można przystąpić do dalszych etapów prowadzenia inwestycji.

Jeśli obiekt wpisany jest do rejestru zabytków lub jest chroniony zapisami zawartymi w planie zagospodarowania przestrzennego, praktycznie wszystkie prace przy nim, w tym remontowe czy modernizacyjne, wymagają uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę od organu administracji architektoniczno-budowlanej. Dodatkowo wymagają wcześniejszego wystąpienia do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o pozwolenie na prowadzenie określonych prac konserwatorskich czy robót budowlanych, w określonym czasie. Wniosek taki składa się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków – lub biurze danego miejskiego konserwatora zabytków.

Dla obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, na ternie niewpisanym do rejestru zabytków, pozwolenie na budowę jest wydawane w uzgodnieniu z WKZ. Jest to procedura wewnętrzna między urzędami. Niezajęcie stanowiska w terminie 30 dni jest jednoznaczne z akceptacją przedłożonych rozwiązań.

Rozbiórka rejestrowego zabytku nieruchomego jest możliwa jedynie po uzyskaniu prawomocnej decyzji o wykreśleniu zabytku z rejestru zabytków, którą może wydać Generalny Konserwator. Przesłanką może być zniszczenie obiektu w stopniu powodującym całkowitą utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Także w przypadku uzyskania nowych ustaleń naukowych, które nie potwierdzą wcześniejszych danych o wartości obiektu, takie skreślenie może mieć miejsce. Na rozbiórkę obiektu wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się pod ochroną konserwatorską, należy uzyskać w odpowiednim Starostwie Powiatowym decyzję o pozwoleniu na rozbiórkę, po uzyskaniu dodatkowych opinii i pozwoleń – głównie WKZ lub GKZ.

Zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2018 poz. 1202 z późn. zm.) w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego Konserwatora Zabytków). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez wydanie pozwolenia na budowę.

Zapisy art. 13 i 109 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2018 poz. 2204 z późn. zm.) precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących: własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych do spółek (aportów). W przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości gminie przysługuje prawo pierwokupu.

Zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2018 poz. 1614 z późn. zm.), Wojewódzki Konserwator Zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 (Uchwała Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.)

Głównym celem programu jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, poprzez realizację celów szczegółowych, tj.:

- 1) wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, w tym:
  - a) porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
  - b) przygotowanie ratyfikacji konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
  - c) wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
  - d) wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
  - e) opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
  - f) opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
  - g) realizację badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego;
- 2) wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym:
  - a) zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
  - b) wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
  - c) podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
  - d) merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków;
- 3) tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, w tym:
  - a) przygotowanie ratyfikacji „Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa”,
  - b) wspieranie budowania w świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
  - c) promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
  - d) zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)

Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji

spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cel ma być osiągnięty poprzez:

- 1) poprawę stanu zachowania zabytków;
- 2) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- 3) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne;
- 4) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- 5) poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- 6) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Realizacja programu odbywa się w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

- 1) Priorytet 1 „Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych” – poprawa stanu zachowania zabytków, działania rewaloryzacyjne, konserwacyjne, modernizacyjne, adaptacja i ochrona obiektów zabytkowych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków, prace dokumentacyjne, działania mające na celu zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- 2) Priorytet 2 „Rozwój i koncentracja kolekcji muzealnych” – dotyczy zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Iława zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (uchwała nr VII/164/15 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 maja 2015 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego. Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego dotyczą:

- a) Ochronę różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa, między innymi poprzez odpowiednie zapisy w dokumentach planistycznych i strategiczno-programowych różnej rangi,
- b) Efektywne i racjonalne zagospodarowanie obiektów zabytkowych, dopuszczenie nowych funkcji do obiektów zabytkowych, pod warunkiem wykluczenia rozwiązań dysharmonijnych,

- c) Promowanie i wspieranie, także materialne, zagospodarowania obiektów zabytkowych na różne cele publiczne, z wykorzystaniem dostępnych źródeł finansowania. Wypracowanie rozwiązań systemowych w tym zakresie, z udziałem wszystkich kompetentnych podmiotów,
- d) Podtrzymywanie tradycji miejsca, kontynuację rozwiązań historycznych bądź nawiązanie do nich,
- e) Ochronę ekspozycji zabytkowych panoram i sylwet miast oraz zespołów zabytkowych, zachowanie historycznych dominant krajobrazowych,
- f) Ochronę obszarową miejsc o wysokich walorach krajobrazu kulturowego i przeciwdziałanie procesom jego degradacji. Szczególne znaczenie ze względu na swą unikatowość mają obszary: Żuławy, strefa Kanału Elbląskiego, wybrzeże Zalewu Wiślanego z krawędzią Wysoczyzny Elbląskiej, Północna Warmia oraz obszar Wielkich Jezior Mazurskich, a także Krajobraz Oberlandzki, Ziemia Lubawska i Poborze
- g) Ochronę i zachowanie dóbr kultury współczesnej, podkreślających specyficzne, współczesne cechy krajobrazu kulturowego regionu. Szczególne znaczenie mają tu obiekty i zespoły architektoniczne w Olsztynie (planetarium, BWA, hala Urania) oraz w Elblągu (zespół zabudowy starego miasta – retrowersja oraz centrum kultury Światowid).

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego będzie obejmowało przede wszystkim:

- a) Ochronę i utrzymanie: zamków i warowni średniowiecznych, zespołów zabytkowych, miast historycznych i układów urbanistycznych, zabytków techniki, założeń pałacowo- parkowych, fortyfikacji nowożytnych, historycznych zespołów pielgrzymkowych, miejsc wydarzeń historycznych, wsi historycznych, zabytków archeologicznych,
- b) Pełną realizację programów opieki nad zabytkami, w tym „Programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2012-2015”,
- c) Utworzenie parków kulturowych, obejmujących szczególnie cenne elementy dziedzictwa kulturowego regionu – założenia pałacowo-parkowe, wsie historyczne, fortyfikacje nowożytne, budowle inżynierskie i zabytki archeologiczne,
- d) Podwyższenie rangi ochrony prawnej innych obiektów i zespołów zabytkowych o wyjątkowych i unikatowych walorach,
- e) Rewitalizację zabytkowych zespołów urbanistycznych, ruralistycznych, przemysłowych i powojaskowych,
- f) Zachowanie, utrzymywanie i uporządkowanie zabytkowych cmentarzy wraz z zachowanymi zespołami zieleni komponowanej i elementami sztuki sepulkralnej. Obiekty te stanowią ważny element dziedzictwa regionu, świadczący o jego wielokulturowości, i który jest przedmiotem zainteresowania turystów krajowych i zagranicznych,
- g) Zarządzanie zasobem zabytków archeologicznych w celu zapewnienia im przetrwania, udostępnienie obiektów archeologicznych o walorach krajobrazowych i ekspozycyjnych, jak np.: Pola Grunwaldzkie, wybrane grodziska (np.: Gardyny, Hława – Wielka Żuława, Święty Gaj, Pasym, Janiki Wielkie, Skomack Wielki) i osady (np. osada Truso w Janowie), kurhany i cmentarzyska kurhanowe (np.: Piórkowo, Weklice, Wieprz, Gródko, Nowa Wieś Wielka i inne) przez opracowanie planów ochrony i udostępnienia poszczególnych obiektów, utworzenie szlaków dziedzictwa archeologicznego oraz parków kulturowych, z zachowaniem zasad harmonijnego wkomponowania i wyeksponowania obiektów w krajobrazie danego obszaru,
- h) Podjęcie działań w celu rozpoczęcia procedury zakwalifikowania Kanału Elbląskiego wraz z otaczającym go krajobrazem na listę światowego dziedzictwa UNESCO,

i) Podjęcie działań w celu uznania za pomniki historii sanktuariów pielgrzymkowych w Świętej Lipce i Stoczku Klasztornym, oraz określenie możliwości wprowadzenia na tę listę: miasta Reszel, zamków w Olsztynie i Lidzbarku Warmińskim oraz Twierdzy Boyen w Giżycku.

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016- 2019 (Uchwała nr XVIII/426/16 Sejmiku Województwa Warmińsko- Mazurskiego z dnia 28 czerwca 2016 r.)

Ideą opracowania programu opieki nad zabytkami dla województwa warmińsko- mazurskiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. W celu realizacji idei opracowania, w/w program ustalił podstawowe zakresy podejmowanych działań, zmierzających do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa:

- Cel 1: Zespoleń i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Cel 2: Dążenie do utrzymania obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego.
- Cel 3: Opieka nad zabytkami ruchomymi.
- Cel 4: Stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności muzealnej.
- Cel 5: Opieka nad archeologicznym dziedzictwem województwa warmińsko- mazurskiego.
- Cel 6. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.
- Cel 7. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami powiatu iławskiego na lata 2017-2020

Kierunki działań służące realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami:

- zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
- szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu
- edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
- promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego, służąca kreacji produktów turystyki kulturowej
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- opiekuńcze, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych, co do których samorząd powiatu iławskiego ma tytuł prawny , zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów, oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie

Realizacji sformułowanych kierunków i celów służyć będą m.in. następujące działania:

- uwzględnienie wszelkich uwarunkowań z zakresu ochrony zabytków w aktach prawa lokalnego dot. to min. miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miast i gmin, lokalnych programów rewitalizacji i strategii oraz innych dokumentów planistycznych jak studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego
- wspieranie inicjatyw jednostek organizacyjnych, instytucji i właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu pozyskiwanie środków finansowych z dostępnych źródeł, przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami
- zabezpieczenie środków finansowych w miarę posiadanych możliwości w budżecie powiatu
- ustalanie zasad i kryteriów udzielania dotacji, zawierania umów, kontroli i rozliczania przyznanych dotacji
- ścisła współpraca z jednostkami samorządowymi, Urzędem Marszałkowskim i Warmińsko-Mazurskim Konserwatorem Zabytków w zakresie min. :utrzymania istniejących i tworzenia nowych szlaków kulturowych, oznakowania szlaków i tras turystycznych, ścieżek edukacyjnych, zagospodarowania innych miejsc atrakcyjnych turystycznie

- współpraca z organizacjami ekologicznymi w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i ochrony środowiska
- ustanawianie przez starostę na wniosek Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków
- nadawanie i cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków: prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków, wydawanie osobom fizycznym legitymacji a osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym zaświadczeń o powierzeniu funkcji społecznego opiekuna zabytków
- wdrożenie i promocja obiektów zabytkowych do kompleksowej oferty turystycznej powiatu min. w formie wystaw targowych, wydawnictw adresowanych do biur podróży i instytucji zajmujących się organizowaniem ruchu turystycznego
- współpraca z samorządami, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi, instytucjami kościelnymi i organizacjami wyznaniowymi, działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie: edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży, organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat dziedzictwa, kulturowego i jego ochrony, upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych powiatu ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież, organizacja imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu
- wprowadzanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych, mapy zabytków, stosownych znaków na obiekcie zabytkowym obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu po uzgodnieniu z Warmińsko –mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków
- udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Iława)

Program Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022, jest zbieżny z dokumentami gminy o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy oraz zawierającymi ustalenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego, opisanymi poniżej:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Iława (Załącznik nr 2A do Uchwały Nr XLIV/380/2018 Rady Gminy Iława z dnia 23 lutego 2018 r.)

Dla Gminy Iława ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- a) ochronie podlegają obiekty i obszary wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków, która zawiera również obiekty i obszary ujęte w Wojewódzkim Rejestrze Zabytków;
- b) w przypadku obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych w obiektach i obszarach objętych ochroną oraz w ich otoczeniu powinno być zgodne z przepisami odrębnymi;
- c) w przypadku obiektów i obszarów posiadających wartości zabytkowe, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków prowadzenie działań inwestycyjnych musi być zgodne z przepisami odrębnymi;
- d) ustala się zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej. Remonty budynków historycznych należy prowadzić na zasadach pozwalających zachować jako eksponowane walory zabytkowe elewacji tj. kompozycję elewacji, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia elewacji, historyczny rodzaj materiałów budowlanych;
- e) wszystkie inwestycje budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu budynków lub obszarów wpisanych do rejestru zabytków lub mogące naruszać ich ekspozycję, w tym montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam muszą być zgodne z przepisami odrębnymi;

- f) w odniesieniu do nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do sąsiadujących obiektów historycznych o tej samej funkcji pod względem gabarytów, wysokości, bryły (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych) oraz pokrycia dachów, formy architektonicznej, materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno itp.);
- g) w odniesieniu do zabytków archeologicznych ochronie podlegają nawarstwienia kulturowe Gminy Iława, a wszelkie prace ziemne podejmowane na ich terenie należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi;
- h) wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych parków i cmentarzy należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi;
- i) w odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy ochroną należy objąć drzewostan, elementy małej architektury, nagrobki, kaplice, ogrodzenia, a także kompozycję przestrzenną (aleje, układ kwater);
- j) w obrębie cmentarzy obowiązuje ochrona układu przestrzennego (alei, układu kwater), ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych nagrobków i innych elementów małej architektury tj. ogrodzenia, pompy wodne, kaplice;
- k) w obrębie parków obowiązuje: ochrona układu przestrzennego i historycznego sposobu zagospodarowania, ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych elementów małej architektury, ochrona historycznej kompozycji założenia, nakaz zachowania istniejącej rzeźby terenu, zakaz lokalizacji inwestycji mogących negatywnie oddziaływać na środowisko przyrodnicze, zakaz prowadzenia inwestycji mogących negatywnie wpłynąć na poziom i jakość wód gruntowych, nakaz prowadzenia nadziemnych i naziemnych sieci infrastruktury, zakaz podziałów niezgodnych z historyczną parcelacją, nakaz zachowania i konserwacji historycznych obiektów małej architektury, nakaz ochrony zieleni wysokiej.

Działalność inwestycyjną na obszarach objętych ochroną konserwatorską można prowadzić zgodnie z zasadami integracji konserwatorskiej, to jest:

- zachowania i kontynuacji historycznych układów zabudowy;
- ochronie istniejących obiektów zabytkowych;
- nawiązania formą, detalem architektonicznym i rozplanowaniem nowej zabudowy do zabudowy tradycyjnej;
- zachowania historycznych zespołów osiedleńczych wraz z siecią dróg i istniejącą zielenią wysoką;
- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania nowej zabudowy tradycyjnej;
- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania ulic i placów;
- przebudowy obiektów dysharmonijnych;
- stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych;
- adaptacji istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich charakteru.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta i gminy

5.2.1. Charakterystyka ogólna Gminy Iława

Gmina Iława położona jest w zachodniej części województwa warmińsko – mazurskiego, w powiecie iławskim. Powierzchnia gminy wynosi 178,72 km². W jej skład wchodzi 76 miejscowości skupionych wokół 27 sołectw.

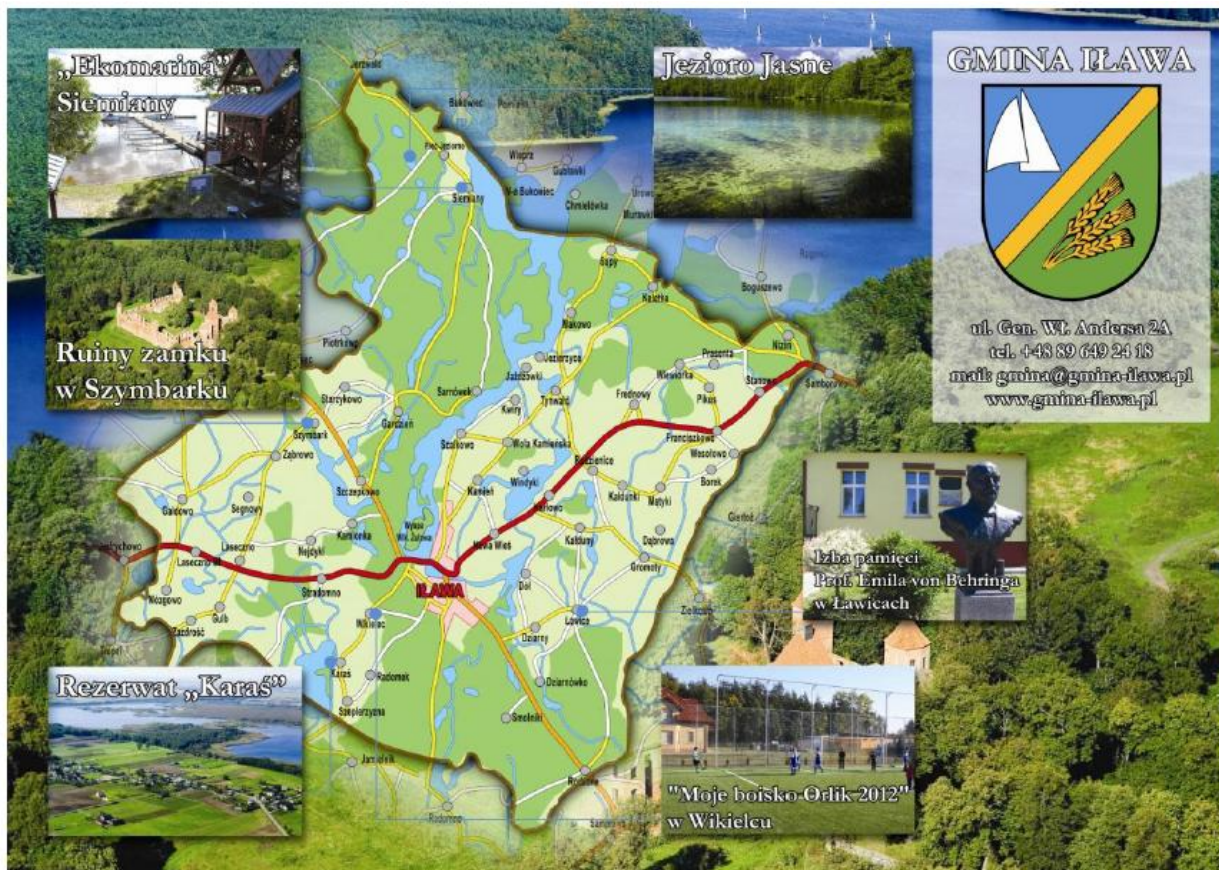
Rysunek 1. Położenie Gminy Iława na terenie powiatu iławskiego.

Źródło: <https://www.osp.org.pl>

Obszar gminy położony jest w większości w obrębie regionu fizyczno – geograficznego zwanego Pojezierzem Iławskim. Część gminy położona na południe od Iławy zalicza się już do Pojezierza Brodnickiego. Natomiast południowo – wschodni pas to Dolina Drwęcy. Jednostki te stanowią część Pojezierzy Południowobałtyckich, razem z którymi wchodzi w skład okołobałtyckiej strefy pojeziernej.

Teren gminy charakteryzuje się krajobrazem pojeziernym - z licznymi jeziorami. Jedną z dwóch dominujących przestrzennie jednostek morfogenetycznych jest wysoczyzna moreny dennej zbudowana z glin zwałowych i – podrzędnie – z piasków lodowcowych. Zajmuje ona zachodnią część gminy i jej część środkowo-wschodnią. W obrębie tej jednostki powierzchnia terenu zawiera się na ogół między rzędnymi 110 – 115 m npm i jest falista, a formy terenowe są zwykle drobno-powierzchniowe. Na jej obszarze znajduje się większość terenów rolniczych gminy. Drugą charakterystyczną cechą budowy geologicznej jest występowanie na terenie gminy Iława falistych,

a miejscami prawie równinnego piaszczystego zandru, obejmujący północną i południowo- wschodnią część gminy z łączącym je przesmykiem po zachodniej stronie Jezioraka. Tereny zandru prawie w całości pokryte są lasami.

Rysunek 2. Mapa Gminy Iława.
Źródło: Urząd Gminy Iława.

Układ komunikacyjny Gminy

Przez teren gminy Iława przebiegają następujące linie kolejowe:

- linia kolejowa magistralna nr 009 Warszawa – Iława - Gdańsk, dwutorowa, zelektryfikowana;
- linia kolejowa pierwszorzędna nr 353 Poznań – Toruń – Iława – Olsztyn – Korsze – Skandawa, dwutorowa, zelektryfikowana;
- linia kolejowa drugorzędna nr 251 Tama Brodzka – Iława, jednotorowa, nieelektryfikowana.

Istniejące linie kolejowe 009 i 353 mają znaczenie w ruchu na poziomie państwowym. W przypadku linii Tama Brodzka – Iława ruch został zawieszony, a wszelkie prace projektowe, dotyczące tego obiektu, przekazano lokalnym samorządom.

Najważniejszą trasą drogową przebiegającą przez teren gminy jest droga krajowa o funkcji międzyregionalnej Nr 16 Grudziądz – Olsztyn – Augustów przewidywana w klasie technicznej GP (główna ruchu przyspieszonego). Poza tym duże znaczenie mają: droga wojewódzka nr 536 Iława – Samplawa, stanowiąca ważne powiązanie dla województw: mazowieckiego, warmińsko–mazurskiego i pomorskiego oraz droga wojewódzka nr 521 Kwidzyn - Iława, stanowiąca ważne powiązanie dla województw: mazowieckiego, warmińsko–mazurskiego i pomorskiego.

5.2.2. Zarys historii obszaru Gminy

Tereny gminy Iława są nierozłącznie związane z miastem Iława, którego metryka sięga 1305 roku, kiedy to zostało założone przez komtura krzyżackiego Siegharda von Schwarzburga. Mimo, iż część okolicznych wsi powstała jeszcze wcześniej, to ogólnie można powiedzieć, iż powstanie i rozwój większości miejscowości wiejskich zapoczątkowane zostały po lokacji Iławy, a ich historia wiąże się z obecnym na tych terenach przez stulecia osadnictwem krzyżackim i niemieckim. Dane historyczne dotyczące historycznie najważniejszych miejscowości przedstawione są w zestawieniu poniżej:

Dół

Wieś została założona po 1525 r., gdy graf von Finckenstein – właściciel dóbr rudzienieckich – założył po drugiej stronie Daulensee (Jeziora Dół), zwanego też Eylenzsee (Jezioro Iławski), wioskę chłopską nazwaną Daulen Dorf. Wśród pierwszych mieszkańców nowo założonej wsi występowali osadnicy o nazwiskach polskich, którzy zostali tu sprowadzeni z sąsiedniej Lubawszczyzny lub Mazowsza. Pierwsza szkoła została założona w Dole w 1830 r. i mieściła się w chłopskiej chacie. W XIX w. działała we wsi cegielnia, należąca do właścicieli dóbr rudzienieckich, książąt von Reuss-Gera. Na wschód od wsi znajdowało się duże torfowisko – tu mieszkańcy Dołu podczas obu wojen zaopatrywali się w torf służący im do palenia w piecach i pod kuchnią. Przed wybuchem II wojny światowej obszar gruntów wiejskich wynosił 508 ha, we wsi było 16 zagrod chłopskich oraz 2 gospodarstwa przy drodze do Ławic. W pobliżu wsi Dół znajduje się cypel Adlerwinkiel oraz leżąca naprzeciwko niego wysepkę o powierzchni ok. 1 ha. Kształt i położenie cypla o wysokich stromych brzegach, porośniętych lasem bukowo-dębowym, wskazują na istnienie tutaj w odległej przeszłości strażnicy lub grodu obronnego.

Dziarny i Dziarnówko

Pierwsza wzmianka o Dziarnach pochodzi z dokumentu z 1317 r. Mówi się w nim, że mieszkańcy tej wsi obowiązani są płacić dziesięcinę proboszczowi iławskiemu. Natomiast pierwsza wzmianka o Dziarnówku pochodzi z 1414 r. Z tego też roku pochodzi dokument mówiący, że w Dziarnach jest karczma, a karczmarz płaci czynsz roczny w wysokości 3 wiardunków. W czasie wojny trzynastoletniej wieś została kompletnie zniszczona. W 1789 r. Dziarny były wsią szlachecką z folwarkiem i liczyły 8 domów mieszkalnych, a Dziarnówko były wsią szlachecką z młynem i liczyły 19 domów mieszkalnych. Później Dziarny były folwarkiem należącym do Rudzienic. Wydzieloną w wyniku parcelacji wieś nie utrzymała się długo – w latach 1864-1871 w pięciu jej domach mieszkało 37-38 osób. Spis z 1905 r. wymienia już Dziarny jako samodzielny majątek o powierzchni 426 ha. Wieś liczyła wtedy 135 mieszkańców, którzy żyli w 21 zagrodach chłopskich.

Franciszkowo

O początkach wsi brak jakichkolwiek wiadomości. W 1789 r. Franciszkowo było szlacheckim majątkiem z folwarkiem i liczyło 21 domów mieszkalnych, w 1817 r. natomiast 16 domów i 108 mieszkańców. W 1831 r. była tu już wieś i majątek. Pod koniec XIX w. właścicielem majątku był baron Carl von Brederlow.

Frednowy

Wieś otrzymała swój pierwszy przywilej lokacyjny z rąk komtura dierzgońskiego Luthera von Braunschweiga. Lokację wsi potwierdził w 1371 r. komtur ostródzki Waldbot von Bassenheim, nadając 78 włók gruntów mieszkańcom Frednowych i do tego 4 włóki ziemi na potrzeby miejscowej parafii. W czasie wojny trzynastoletniej wieś została całkowicie zniszczona. 8 września 1547 r. wieś przeszła w posiadanie wójta Rybaków Antoniego Borkego. W 1620 r. Frednowy przeszły, drogą dziedziczenia, w posiadanie rodziny von Oelsnitzów, w której ręku pozostawały do 1751 r. Od tego czasu wielokrotnie zmieniali się właściciele wsi. W 1905 r. była ona domeną królewską. Istniejący obecnie we Frednowych kościół barokowy zbudowany został w 1769 r., a pod koniec XVIII w. w wyniku uderzenia pioruna utracił wieżę. Wieżę tę w 1927 r. odbudowali ponownie mieszkańcy wsi.

Galdowo

Nazwa Galdowo po raz pierwszy pojawiła się w przywileju lokacyjnym wydanym przez kapitułę biskupa Pomezanii w 1312 r. Dokument mówi o tym, że sołtys imieniem Jahann założył niemiecką wieś Goldau, do której należały 74 łany (1250 ha) gruntów oraz lasy. Jeszcze dwukrotnie, 19 maja 1377 r. i w 1401 r., kapituła wystawiła sołtysowi i mieszkańcom wsi nowe przywileje lokacyjne. W 1603 r. wybudowano nowy kościół, do którego w 1864 r. dobudowano wieżę. Po roku 1525 książę Prus Albrecht Hohenzollern nadał wsie Galdowo, Łęgowo, Jędrychowo i Trupel wraz z 29 innymi wioskami wchodzącymi w skład dóbr szymbarskich biskupowi Erhardtowi von Quies. Po śmierci biskupa całość dóbr otrzymał biskup Sambii Georg Von Polentz. Od tego czasu aż do początku 1821 r. chłopci galdowscy byli lennymi poddanymi właścicieli dóbr, zobowiązanymi do prac pańszczyźnianych. Po reformie z 1821 r. chłopci galdowscy zostali zwolnieni z prac pańszczyźnianych i feudalnego poddaństwa, płacili jednak czynsz mieszkającemu w Insterburgu (Prusy Wschodnie) grafowi Livoniusowi, który kupił majątek galdowski od Polentzów. W roku 1914, po śmierci ostatniego Livoniusa, dobra Galdowo odziedziczył jego wnuk Edelman.. W roku 1928 Galdowo i 300 ha gruntów nabył Eugen Kruger, reszta gruntów w ilości 1.260 ha została rozparcelowana i zasiedlona.

Gardzien

Najstarsza wzmianka o Gardzieniu pochodzi z 1378 r. i mówi o tym. Iż kapituła pomezkańska za kwotę 10 grzywien sprzedała Michałowi Postelin młyn wodny na wypływającej z jez. Gardzien rzece Osa. W młynie mielono mąkę na potrzeby mieszkającej w szymbarskim zamku załogi rycerskiej. Dobra gardzieńskie wraz z młynem wodnym w 1699 r. kupił od Wallenrodta, wielkiego marszałka Prus, właściciel zamku i dóbr szymbarskich, graf Ernst Finck von Finckenstein. Finckenstein po zakupie dóbr wybudował tutaj na wzór pałacu w Tiefurth dwór dla swego zarządcy. Gdy w październiku 1826 r. właściciel dóbr szymbarskich graf Fryderyk Karol Filip Finckenstein zmarł bezdzietnie, dobra i pałac w Gardzieniu przeszły w ręce jego siostrzeńca i syna chrzestnego Hahnefeldta. Od Hahnefeldta w 1830 r. dwór w Gardzieniu wraz przyległymi folwarkami kupił pochodzący z Prus Wschodnich baron Werner von Gustedt i osiadł w nim wraz ze swoją świeżo poślubioną małżonką Jenny. Zaniedbany pałac Jenny von Gutsedt przebudowała na wzór pałacu Wittum w Weimarze. W 1864 r., po śmierci barona Wenera von Gustedt, pałac i dobra ziemskie w Gardzieniu kupił od baronowej Jenny kupiec Jonas z Berlina. Nowy właściciel Gardzenia traktował posiadłość jedynie jako letnią rezydencję i miejsce polowań. W roku 1860 kupiec sprzedał pałac i dobra ziemskie niejakiemu Zidowitzowi, od niego Gardzien wraz z folwarkami kupił w 1900 r. stary graf Finckenstein. W ten sposób, po 200 latach, całość dóbr gardzieńskich wróciła do swych dawnych właścicieli, łącząc się na powrót z ich olbrzymimi włościami szymbarskimi.

Gromoty

Brak jakichkolwiek wiadomości o początkach wsi. Pierwsza wzmianka pochodzi z „księgi strat”. Mówi się w niej, że w czasie wojny głodowej wieś wraz z karczmą, z której karczmarz płacił do kasy Zakonu dwie grzywny czynszu, została zniszczona. Kolejna wzmianka o istnieniu wsi pochodzi z 1437 r. W czasie wojny trzynastoletniej wieś znowu została zniszczona. Przy kolejnym zniszczeniu wsi w czasie wojny polsko-krzyżackiej zginął, przechowywany przez sołtysa, przywilej lokacyjny. W 1789 r. Gromoty były wsią królewską z folwarkiem i liczyły 30 domów mieszkalnych.

Gulb

Najstarsza nazwa tej wsi brzmiała: Gulbiens i Golme, wyraźnie wskazując na swój pruski źródłosłów. Tereny te, leżące w pobliżu jez. Gulbińskiego, były strefą graniczną pomiędzy terytoriami należącymi do Polski a ziemiami zamieszkałymi przez plemiona Prusów. W pobliżu jeziora znajduje się pochodzące z I tysiąclecia n. e. owalne grodzisko wysokie na 10 m o wymiarach 50m X 50 m, a także szaniec okrężny – pozostałość systemu obronnego osady plemienia Prusów. Data założenia wsi jest nieznana, wiadomo jedynie, że wioska została zniszczona doszczętnie podczas wojny głodowej i wtedy też zginął przechowywany w domu sołtysa dokument lokacyjny Gulbia. Wioska została odbudowana ze zniszczeń wojennych i w 1447 r. otrzymała nowy dokument lokacyjny.

Kamionka

Pomiędzy jez. Silm i Szymbarskim położona jest starożytna wieś Kamionka, która w czasach pruskich nosiła nazwę Protest. Tu krzyżowały się ważne trakty komunikacyjne, łączące w okresie Zakonu Krzyżackiego Iławę z Szymbarkiem, Dzierzgoniem i Kisielicami. W dokumentach z 1302 r. wieś Kamionka i jez. Silm wymienione są jako miejscowości leżące na trakcie zwanym Via Regia – Droga Królewska, która prowadziła ku wybrzeżom Bałtyku. Po 1669 roku, gdy dobra szymbarskie, w skład których wchodziła Kamionka kupił Ernst Finck von Finckenstein, założony został tutaj folwark.

Kałduny

Kałduny to najstarsza wieś w dawnym okręgu Rudzienice. Lokalizację wsi dokonał w 1323 r. komtur dzierzgoński, Luther von Braunschweig. Po koniec XVIII w. we wsi istniały 24 zagrody chłopskie, a powierzchnia gruntów uprawnych wynosiła niecałe 400 ha. Na początku XX w., gdy właścicielem Kałdun był dziedzic dóbr rudzynieckich książę von Reuss-Gera, we wsi zbudowana została murowana, dwuklasowa szkoła. Przed 1939 r. Kałduny wraz z Julinem miały 441,2 ha gruntów, w 110 zagrodach gospodarskich mieszkało 377 osób.

Karaś

Nazwa wsi Karrasch po raz pierwszy pojawiła się w dokumencie z 1324 r., mówiącym o nadaniu sołtysowi Radomka dóbr o wielkości 10 włók leżących pomiędzy Radomkiem a jez. Karaś. W roku 1741 w Karasiu zbudowana została pierwsza szkoła jednoklasowa. Niewielka szkoła okazała się zbyt mała dla wsi szybko rozwijającej się po reformie Prus z 1818 r. Dlatego na jej miejsce, w roku 1866 zbudowana została murowana szkoła trzyklasowa.

Laseczno

Laseczno zostało założone w roku 1311 przez komtura Dzierzgonia Guntera von Arnstein. Laseczno zostało całkowicie zniszczone podczas wojny trzynastoletniej. To sprawiło, że spaloną i wyludnioną wieś zmieniono na dobra lenne, które w roku 1522 Wielki Mistrz zakonu Albrecht Hohenzollern nadał ówczesnemu staroście iławskiemu Paulowi von Fasolt. W wieku XVII Laseczno przeszło w ręce rodziny Gotzenów, od których w roku 1693 r. wieś kupili Finckensteinowie. Od tej pory Laseczno wchodziło w skład dóbr szymbarskich. Pod rządami Finckensteinów Laseczno zaczęło się podnosić z długotrwałej zapaści gospodarczej. W roku 1750 na fundamentach starej gotyckiej świątyni zbudowany został nowy kościół. Kolejną tragedią, porównywaną w kronikach wioski do zniszczeń z okresu wojny trzynastoletniej był pożar, który wybuchł w wielki czwartek przed Wielkanocą w 1928 roku i strawił prawie całą wieś.

Ławice

Wieś Ławice została założona w 1325 r. pod nazwą Hansdorf. Od roku 1850 wieś Ławice wraz z majątkiem należały do rudzynieckich dóbr książąt Reuss – Gera. W połowie XVIII w. król Fryderyk I osiedlił w Ławicach rodzinę Behringów. Potomek osiedleńców, August Behring, żonaty z Bertą Zech, 31 października 1948 r. podjął pracę nauczyciela w założonej na początku XIX wieku szkole ławickiej. Dnia 15 marca 1854 r. Augustowi Behringowi urodziło się piąte dziecko, syn Emil, przyszły odkrywca surowicy przeciwko tężcowi i dyfterytowi, za co został pierwszym w historii medycyny lekarzem nagrodzonym Nagrodą Nobla.

Mątyki

Wieś występująca pod nazwami: Montig, Montykken, Montiken założona została w roku 1322. Na mocy dokumentu lokacyjnego, wydane przez komtura Luthera von Braunschweig, założył ją osadźca Tiel z Laseczna. Podczas wojny głodowej w roku 1414 wieś i kościół uległy zniszczeniu. Akta wizytacyjne z 1507 roku zawierają wpis mówiący o tym, że jeszcze wtedy z ogółu 70 włók, 16 włók pozostawało opuszczonych. Natomiast kościół został odbudowany dopiero w roku 1576, a po stuleciach użytkowania doprowadzony do ruiny w końcu został rozebrany.

Mózgowo

Tereny, na których lokowano Mózgowo, były jeszcze przed przybyciem Krzyżaków zamieszkiwane przez Prusów, którzy już w X wieku utrzymywali kontakty handlowe z sąsiednimi Niemcami i Polakami. Świadczy o tym znaleziony w 1866 roku podczas orania leśnej trzebieży niedaleko Mózgowa skarb numizmatyczny w postaci 2 tysięcy sztuk srebrnych monet. Pochodziły one z czasów króla Bolesława Chrobrego i cesarza Ottona III. Wioska, założona prawdopodobnie pod koniec XIII w., musiała ulec zniszczeniu w czasie ostatniego powstania Prusów i w 1323 roku została lokowana ponownie przez mistrza krajowego Friedricha Wildenberga. Dokument lokacyjny z 1323 r. mówi o nadaniu Gedeko Bormenowi na prawie chełmińskim pola zwanego Mozgowitz oraz o istnieniu drogi ze wsi do młyna wodnego na rzece Ossa. Po zajęciu Pomezanii przez Krzyżaków, Mózgowo najpierw należało do dominium kapituły biskupa Pomezanii, potem weszło w skład wójtostwa Bratian. Do XV w., w nadgranicznej wiosce mającej przez to znaczenie strategiczne, istniał dość spory krzyżacki gród obronny. Po bitwie pod Grunwaldem wieś i dobra Mózgowa zostały włączone do Polski i od tej pory aż do pierwszego rozbioru Polski wieś i dobra Mózgowa pozostawały enklawą należącą do Polski i zamieszkiwaną przez Polaków. Germanizacja wsi nastąpiła dopiero po roku 1910, gdy 510 ha gruntów zakupionych od Bolesława Meyera przez Wschodniopruską Komisję Osiedleńczą w Poznaniu zasiedlone zostało przez niemieckich osadników sprowadzonych tutaj z Westfalii, Dolnej Saksonii i Holsztynu.

Nowa Wieś

W roku 1326 komtur Dzierzgonia Luther von Braunschweig wydał dokument nadający Konradowi von Vrankenheim prawo założenia wsi oraz urząd sołtysa. Wieś została założona na 40 włókach gruntów. W czasie wojny trzynastoletniej wieś została zniszczona. Jeszcze w 1507 roku z 50 włók 14 leżało odłogiem. W 1789 roku Nowa Wieś była wsią szlachecką z folwarkiem i liczyła 29 domów mieszkalnych.

Radomek

Dokładana data założenia Radomka nie jest znana. Jednak wieś, pod nazwą Klein Radem, leżąca pomiędzy Karasiem, Wikielcem i Szeplerzyzną pojawia się w dokumencie z 1323 roku. Można więc przypuszczać, że wioska została założona na kilka lat przed tą datą. W 1789 r. Radomek był folwarkiem należącym do dóbr szymbarskich Finckensteinów i znajdowało się tu 6 domów mieszkalnych.

Rudzienice

Po raz pierwszy w dokumentach Rudzienice pojawiają się w roku 1249 pod nazwą Raydez. Najstarszy zachowany dokument lokacyjny Rudzienic pochodzi z roku 1350 i był wystawiony przez komtura ostródzkiego Guentera von Hohensteina. Niemiecka forma nazwy miejscowości – Raudnitz – wystąpiła po raz pierwszy w dokumencie z 12 listopada 1540 r. W roku 1675 wioskę wraz z dobrami ziemskimi o obszarze 20 włók kupił Ernst Finck von Finckenstein. Nowy właściciel Rudzienic zbudował sobie w parku siedzibę, którą był niewielki pałacyk z salami urządzonymi w stylu tokańskim. W 1784 r. Albrecht Fryderyk Finck von Finckenstein sprzedał Rudzienice Karolowi Ludwikowi Aleksandrowi zu Dohna-Schlodienowi. W 1905 r. Rudzienice były własnością Henryka XXV księcia Reussa.

Stanowo

Wieś została założona w 1418 r. w miejscu dawnej osady pruskiej i zasiedlona miejscową ludnością pruską podczas III etapu krzyżackiej akcji osiedleńczej. Stanowo leży na skrzyżowaniu dróg Iława – Ostróda oraz Iława – Zalewo w miejscu, gdzie do 1945 r. przebiegała granica między Prusami Wschodnimi (Ostpreussen), a Zachodnimi (Westpreussen). Przed I wojną światową Stanowo wraz z Kalitką i częścią wsi Sąpy należało do von Heimendahlów. Mieszkali oni w neogotyckim pałacu zbudowanym w połowie XIX wieku, wzorowanym na zamku rycerskim. Po I wojnie światowej, w roku 1920, dobra Stanowo liczące 510 ha kupił radca Abramowski z Gdańska. W majątku Stanowo zatrudnionych było 12 rodzin osiedlonych tu na stałe oraz nadzorca. Po II wojnie światowej w pałacu i zabudowaniach dworskich, zajętych przez wojska radzieckie, urządzono magazyny wojskowe.

W roku 1948 żołnierze Armii Czerwonej opuszczając pałac doszczętnie go spłądowali i podpalili.

Stradomno

Stradomno zostało założone na początku XVI wieku przez komtura dzierzgońskiego Siegharda von Schwarzburga. Ponowny przywilej lokacyjny wystawił w 1325 roku komtur Luther von Braunschweig. Stradomno, będące do 1525 roku wsią zakonną i wnoszące do kasy Zakonu wszelkie opłaty oraz czynsze określone dokumentem lokacyjnym stało się własnością biskupa Georga von Polentz. Od roku 1693 większa część gruntów Stradomna, prawie 2.000 mórg, wchodziła w skład szymbarskich włości Finck von Finckensteinów. Po wojnie francusko-pruskiej w latach 1870/1871 folwark Stradomno wziął w dzierżawę od Finckensteinów Robert Bamberg. W roku 1910 Stradomno liczyło 138 mieszkańców. Żyli oni w 18 domach i pracowali w 27 gospodarstwach wiejskich.

Siemiany

Wieś Siemiany założono w roku 1700 w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego. Przeprowadzanego na prawie chełmińskim. Wieś miała charakter typowo rybacki i jej mieszkańcy utrzymywali się głównie z rybołówstwa, jednak najstarsi i pierwotni mieszkańcy Siemian byli smolarzami i na swoje utrzymanie zarabiali wypalając w nadbrzeżnych lasach węgiel drzewny oraz produkując potaż. Stąd też wzięła się nazwa wsi – Schwalgendorf (Schwalge – obłoki dymu). W roku 1785 Siemiany liczyły 54 domy mieszkalne, były zatem jak na ówczesne czasy dość dużą wioską. Ze względu na rozległe i bogate tereny leśne otaczającej Siemiany Puszczy Pruskiej w roku 1780 utworzono tu nadleśnictwo, podlegające urzędowi leśnemu w Starym Dzierzgoniu.

Szałkowo

Data założenia Szalkowa jest nieznana, wiadomo tylko, że musiała istnieć przed nadaniem w 1305 roku praw miejskich Iławie, bowiem akt lokacyjny Iławy zawiera jednocześnie zapis o nadaniu iławskiej parafii wioski rybackiej Schalkendorf. Mieszkańcy wsi utrzymywali się głównie z rybołówstwa i pracy w lesie, ale sporo tu było też rzemieślników i rolników, handlujący swoimi produktami w pobliskiej Iławie.

Szymbark

Pierwsza wzmianka o Szymbarku pochodzi z 1378 roku. Wymieniony jest on w dokumencie określającym granice Starzykowa. Szymbark był wówczas rezydencją proboszcza kapituły pomezańskiej. W czasie wojny trzynastoletniej Szymbark przechodził z rąk do rąk. 18 września 1454 roku po bitwie pod Chojnicami, dostał się ostatecznie w ręce Krzyżaków. Zarówno wieś jak i zamek zostały w czasie tej wojny zniszczone. W 1527 r., po sekularyzacji biskupstwa pomezańskiego kapituła przekazała Szymbark księciu Albrechtowi Hohenzollernowi. W październiku tegoż roku Albrecht nadał te dobra biskupowi – Erhardowi Queissowi, który zmarł w 1529 r. Księżę Albrecht przekazał więc Szymbark dokumentem z dnia 13 listopada 1532 roku, biskupowi Georgowi Polenzowi. Po śmierci Polenza majątek otrzymał jego syn Teofil Straszy. Z czterech synów Teofila dziedzicem majątku został średni – Albrecht. W 1653 r. Szymbark przeszedł w ręce rodziny Eulenburgów, a w kilkanaście lat później (1668) właścicielem jego stał się Teodor Schlieben, po którego śmierci w 1699 r. jego syn i dziedzic odsprzedał majątek Ernstowi Finck von Finckensteinowi. W ręku Finckensteinów Szymbark pozostawał jeszcze w roku 1905.

Tynwałd

Tynwałd otrzymał lokację z rąk komtura dzierzgońskiego Luthera von Braunschweiga (1316-1326)), który nadał zasadzcy, Tylowi z Nowej wsi, 84 włóki ziemi na prawie chełmińskim. Odnowiony przywilej wieś otrzymała w 1375 roku z rąk komtura ostródzkiego Borcharta von Mansfelda. W przywileju tym zaznaczono, że sołtys ma prawo wybudować karczmę, w zamian za roczny czynsz w wysokości jednej grzywny. W czasie wojny trzynastoletniej wieś została zniszczona. W 1620 r. Tynwałd przeszedł w posiadanie rodziny von Oelsnitzów, której własnością był do roku 1804. W 1789 r. Tynwałd składał się z wsi szlacheckiej, majątku i folwarku.

Wikielec

Pierwsza wzmianka o Wikielcu pochodzi z dokumentu z 1317 roku. Lokacji wsi w 1324 r. dokonał komtur dzierzgoński Luther von Braunschweig. Odnowiony przywilej lokacyjny otrzymali mieszkańcy w 1473 roku z rąk marszałka Zakonu von Kinsburga. W roku 1547 wioskę Wikielec, posiadającą grunta o powierzchni 70 łanów, Jakub von Dieben sprzedał wraz z Hławą i urzędem starosty Wolfowi von Kreytzen.

Ząbrowo

Ząbrowo zostało założone przez kapitułę pomezzańską na prawie chełmińskim pod koniec XIII wieku. Niemiecka nazwa wsi – Sommerau – pojawiła się w roku 1312 zapisana w dokumencie kapituły pomezjańskiej, który określał m. in. granice Babięt Wielkich. W wieku XIV, podczas wojen polsko-krzyżackich Ząbrowo uległo dwukrotnemu spaleni. Po zniszczeniach wojennych z XIV wieku Ząbrowo przez długi czas nie mogło się podnieść z ruiny gospodarczej. Założenie parafii w Ząbrowie nastąpiło w czasie drugiej lokacji z 1373 r. Wówczas też wybudowano kościół, który wraz z wsią został zniszczony w roku 1414. Nowy wybudowano dopiero w latach 1701-1702. W 1924 r. wmurowano w polny głaz pamiątkową tablicę z okazji 600 rocznicy powstania wsi i setnej rocznicy uwłaszczenia.

5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu Gminy wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego

Wykaz zabytków na terenie Gminy Hława wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1. Wykaz zabytków na terenie Gminy Hława wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Warmińsko – Mazurskiego.

Adres	Obiekt	Numer rejestru
FRANCISZKOWO	DWÓR	A-912
FREDNOWY	KOŚCIÓŁ TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ WRAZ Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	A 726 z dn. 16.11.1967 r
GALDOWO	KOŚCIÓŁ ŚW WOJCIECHA	132 (G/5) z dn. 28.11.1949 r
GARDZIENŃ	PARK PODWORSKI	A-4457 z 16.02.2007 r.
LASECZNO	KOŚCIÓŁ MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ	Nr 135(L/12) z dn. 28.11.1949 r
RODZONE	MOST KOLEJOWY	A-4593 z dnia 4.04.2012 r.
RUDZIENICE	KOŚCIÓŁ NMP KRÓLOWEJ POLSKI	2917 z dn. 25.01.1990 r
STANOWO	PARK	Nr 3600 z dn. 25.04.1984 r
SZCZEPKOWO	PARK DWORSKI	A-1542/96 z dn. 22.02.1996 r
SZYMBARK	ZAMEK KAPITUŁY POMEZAŃSKIEJ	Nr 571 z dn.10.07.1959 r
SZYMBARK	RYBACZÓWKA	4143 z dn. 20.04.1990 r.
SZYMBARK	POCZTA	4144 z dn. 20.04.1990 r
SZYMBARK	STELMACHÓWKA	3881 z dn. 1.09.1988 r

SZYMBARK	BUDYNEK GOSPODARCZY ZESPOŁU FOLWARCZEGO	Nr 1621 z dn. 8.02.1999 r.
SZYMBARK	BUDYNEK GOSPODARCZY ZESPOŁU FOLWARCZEGO	Nr 1621 z dn. 8.02.1999 r.
SZYMBARK	BUDYNEK GOSPODARCZY ZESPOŁU FOLWARCZEGO	Nr 1621 z dn. 8.02.1999 r.
SZYMBARK	BUDYNEK GOSPODARCZY ZESPOŁU FOLWARCZEGO	Nr 1621 z dn. 8.02.1999 r.
SZYMBARK	SŁUPY BRAMY WRAZ Z FRAGMENTEM OGRODZENIA	Nr 4145 z dn. 20.04.1990 r
SZYMBARK	FRAGMENT OGRODZENIA FOLWARKU	Nr 4145 z d n. 20.04.1990 r
SZYMBARK	MŁYN	Nr 2919 z d n.1.08.1988 r.
SZYMBARK	DOM (NIE ISTNIEJE)	752 z dnia 22.11.1967
SZYMBARK	ORANŻERIA Z OTOCZENIEM 50 - 100 M.	751 z dnia 22.11.1967
SZYMBARK	ZAŁOŻENIE PARKOWO - KRAJOBRAZOWE	A-3865 z dnia 27.12.1995
ZĄBROWO	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY Z CMENTARZEM PRZYKOŚCIELNYM	749 z dn. 22.11.1967 r

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Prace mające charakter bieżącej konserwacji, np. odświeżanie ścian we wnętrzu obiektu bez zmiany ich kolorystyki i wymiany tynków, miejscowa wymiana instalacji np. gniazd elektrycznych, kranów itp., wymiana powojennego wystroju wnętrz bez naruszania zabytkowej substancji obiektu, nie wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego, jedynie zgłoszenia właściwemu konserwatorowi.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

5.2.4. Zabytki nieruchome

Na terenie Gminy Iława znajduje się wiele przykładów historycznie cennej architektury. Do najważniejszych zabytków z terenu Gminy Iława można zaliczyć takie obiekty jak:

Zamek w Szymbarku

Zamek został wzniesiony przez kapitułę pomezzańską w latach siedemdziesiątych XIV w. i był drugim co do świetności zamkiem po malborskim. Po sekularyzacji zakonu krzyżackiego stał się własnością rodu von Polentzów, którzy przebudowali go na rezydencję renesansową. Od 1699 r. należał do rodu Finck von Finckenstein. W 1857 r. część południową zamku przebudowano w stylu neogotyckim. Zamek został spalony w 1945 r. przez wojska radzieckie. Dobrze zachowały się mury obwodowe z 10 basztami. W listopadzie 1999 r. w ruinach zamku kręcono sceny do filmu „Król Olch” w reżyserii Volkera Schloendorffa. Koło Szymbarka znajduje się cmentarz rodziny von Finckenstein.

Zamek zbudowano na planie prostokąta o wymiarach 75 na 92 metry. Powstał on na nasypie wcześniejszego grodu pruskiego. W ciąg ceglanych murów wkomponowano dziesięć baszt: cztery narożne i sześć kurtynowych. Wszystkie wysunięte były nieznacznie przed lico muru, wzmacniając w ten sposób siłę konstrukcyjną i obronną całego założenia. Wjazd na teren warowni prowadził od wschodu przerzuconym nad

fosą zwodzonym drewnianym mostem, zastąpionym w XIX wieku istniejącym do dziś murowanym mostem arkadowym. Nieopodal bramy wzniesiono wysoką na ok. 24 metry wieżę główną (zegarową), w której usytuowano kaplicę oraz loch więzienny. Od wewnątrz dziedziniec był zabudowany z czterech stron: główne budynki zamykały go od zachodu i wschodu na całej długości oraz od strony południowej i północy na krótkich odcinkach. Funkcję reprezentacyjną pełniło skrzydło zachodnie – mieściło się w nim mieszkanie proboszcza, refektarz i kaplica.

Do ruin zamku przylega park, w którym wiele drzew stanowi pomnik przyrody. Odchodząca od wsi Szymbark sosnowa aleja, licząca sobie dwieście lat, która w całości stanowi pomnik przyrody, nosi nazwę Alei Napoleona. Jak głosi miejscowy przekaz tą aleją, podążał Napoleon w kierunku pałacu w Kamieńcu, w którym stacjonował przez dwa miesiące 1807 r.

Kościół p. w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Lasecznie

Barokowy kościół salowy na planie prostokąta z poł. XVIII w. Wzniesiony z użyciem murów gotyckich z XIV w., na fundamentach z kamienia polnego. Elewacje tynkowane. Do korpusu przylega wieża oraz zakrystia. Dachy wielospadowe, kryte blachą.

Kościół p. w. Zesłania Ducha Świętego w Ząbrowie

Kościół barokowy z XVIII–XIX w. Nawa kościoła pochodzi z początku XVIII w, wieża z 1864 r. Kościół jest murowany z cegły, z częściowym użyciem murów gotyckich z XIV w. Kościół salowy na planie prostokąta, z kwadratową wieżą od zachodu i prostokątną zakrystią w płu-wsch narożniku. Dach korpusu dwuspadowy, kryty dachówką esówką, dach wieży czterospadowy, kryty blachą.

Kościół p. w. MB Królowej Polski w Rudzienicach

Kościół neogotycki zbudowany w latach 1857-1860. Wieża zbudowana w 1866r. wg projektu Pritzla. Obiekt wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z małym pięciobocznym prezbiterium i kwadratową wieżą. Murowany z cegły na kamiennej podmurówce. Więźba dachowa drewniana, dach kryty dachówką karpiówką, wieża blachą.

Kościół p. w. Trójcy Przenajświętszej we Frednowych

Kościół barokowy z 1768 r., murowany z cegły, na ceglanej podmurówce. Posiada drewnianą empore opartą na drewnianych słupach. Wieżę wybudowano w 1928 r. według projektu J. S. Garlinga.

W otoczeniu kościoła znajduje się też cmentarz parafialny z XVIII wieku, wpisany do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.

Kościół św. Wojciecha w Galdowie

Kościół barokowy z 1724 r., drewniano-ryglowy. Wieża murowana, neogotycka z 1864 r.

Ochroną konserwatorską objęte zostały również następujące zespoły dworsko-folwarczne i dworsko-pałacowe:

Tabela 2. Zespoły dworsko-folwarczne i dworsko-pałacowe na terenie Gminy Hawa.

Lp.	Miejscowość	Charakterystyka obiektu
1	DZIARNÓWKO	1. Dawny Młyn Wodny- Elektrownia Wodna- budynek z przełomu XIX i XX w., położony nad rzeką Hawką, położony w odległości ok. 2 km od miejscowości Dziarny. Budynek murowany z cegły i kamienia polnego, 2-kondygnacyjny z użytkowym poddaszem, przykryty dachem dwuspadowym. 2. Budynek magazynowy- budynek murowany z cegły, otynkowany. Pierwotnie 2-kondygnacyjny. W budynku znajdują się 3 garaże i część

		<p>mieszkalna.</p> <p>3. Budynek mieszkalny- budynek z 2 połowy XIX w., murowany z cegły, otynkowany. Dach naczółkowy kryty wtórnie eternitem.</p>
2	DZIARNY	<p>1. Zespół folwarczny- założenie z przeł. 4 ćwierci XIX i pocz. XX w. Zespół położony na planie zbliżonym do prostokąta o kompozycji geometrycznie zwartej. Składa się z części folwarcznej obejmującej dawne podwórze i przylegający do niego park oraz kolonii robotników. Budynki murowane, obecnie znacznie przebudowane lub rozebrane. W części założenia współczesne budynki gospodarcze. W kolonii domów robotników folwarcznych zachowały się trzy budynki.</p>
3	FREDNOWY	<p>1. Założenie folwarczne, niegdyś dworsko- parkowo- folwarczne- założenie z przełomu XIX i XX w. Do czasów obecnych założenie zachowało się w stanie reliktowym. Pierwotnie składało się z części dworsko- parkowej, podwórza folwarcznego i domów robotników folwarku. Park w znacznej części z zachowanym drzewostanem. W miejscu rozebranego dworu budynek mieszkalny. Podwórze na rzucie prostokąta, zabudowa praktycznie nie istnieje. Pozostały dwa domy robotników oraz obora. Układ dróg pozostaje czytelny.</p>
4	GAŁDOWO	<p>1. Zespół dworsko- folwarczny, niegdyś dworsko- parkowo- folwarczny- założenie z XIX w. Zespół zachowany w formie reliktu, jego pierwotny układ został zatarty jeszcze przed 1945r. Nie zachował się park. Dwór znacznie przekształcony, zszpecony przebudowaniami w bardzo złym stanie technicznym.</p>
5	KAMIEŃ DUŻY	<p>1. Zespół dworsko- pałacowy i folwarczny- założenie z przełomu XIX i XX w. Nieczytelna dawna kompozycja zespołu w części gospodarczej. Na obszarze podwórza zbudowano nowe obiekty wśród zachowanej dawnej stajni i obory. Dwór w niewielkiej części zachowany. Park zaniedbany.</p> <p>2. Dom ogrodnika nr 1- budynek z 4-tej ćwierci XVIII w., murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, podpiwniczony, parterowy. Dach czterospadowy kryty dachówką ceramiczną holenderką. Stan techniczny zadowolający.</p>
6	LASECZNO	<p>1. Zespół dworsko- folwarczny- założenie z przełomu XIX i XX w. Układ zespołu silnie przekształcony. Czytelne pozostają granice parku, jednak park nie zachował się. Dwór przebudowany na potrzeby szkoły podstawowej z rozbudowaną bryłą. Zabudowa podwórza folwarcznego zachowana w stanie reliktu, większość obiektów uległa spaleni w 1928r.</p> <p>2. Stodoła nr 40, obecnie stodoła z częścią mieszkalną i inwentarską- budynek z przełomu XIX i XX w., o konstrukcji mieszanej, częściowo z cegły, częściowo szkieletowy z wypełnieniem ceglany (mur pruski). Dach dwuspadowy kryty blachą. Obiekt zachował szereg pierwotnych cech.</p>
7	ŁAWICE	<p>1. Zespół folwarczny- założenie z przełomu XIX i XX w. Stan zachowania zespołu jako całości jest zły. Pierwotna kompozycja słabo czytelna. Całkowitej degradacji uległo podwórze folwarku. Większość budynków rozebrano, zatarciu uległy trakty komunikacyjne. Pierwotny wygląd zachowały jedynie domy robotników folwarku- murowane na planie prostokątnym, jednokondygnacyjne z poddaszem krytym dachami dwuspadowymi o dużym lub niewielkim spadku.</p> <p>2. Kuźnia nr 11- obecnie magazyn. Budynek z początku XX w., położony na terenie zespołu folwarcznego. Murowany z cegły oraz o konstrukcji</p>

		szkieletowej wypełnianej cegłą (mur pruski) na planie prostokątnym z wysuniętym podcieniem. Dach dwuspadowy kryty dachówką karpiówką.
8	RUDZIENICE	1. Zespół dworsko- parkowy i folwarczny- założenie z XVIII w., oraz przełomu XIX i XX w. Zespół w części gospodarczej zmienił swój dawny układ kompozycyjny. W miejscu nie zachowanych obiektów zbudowano nowe budynki. Nie zachował się dwór- na kondygnacji piwnic zbudowano 2-kondygnacyjny budynek mieszkalny. W części mieszkalnej robotników zachował się prawie w całości dawny układ budynków.
9	SEGNOWY	1. Zespół folwarczny- założenie z XIX w. Układ przestrzenny zespołu zachowany w dawnym kształcie. Zachował się dom dzierżawcy, plac podwórzowy i kolonia mieszkalna robotników folwarku. Duża ilość budynków nie zachowała się bądź uległa znacznemu przekształceniu.
10	STANOWO	1. Zespół folwarczny, niegdyś pałacowo- parkowo- folwarczny- założenie z przełomu XIX i XX w. Założenie zachowane w stanie szczątkowym. Zachował się układ przestrzenny całego założenia, ale niewiele pozostało z dawnej zabudowy. Pałac spalony w 1945r., po wojnie rozebrany. Park zachowany w dawnych granicach, lecz z nieczytelnym układem. Większość obiektów zostało rozebranych, za wyjątkiem spichlerza, obory i rządcówki.
11	TYNWAŁD	1. Założenie folwarczne, dawniej dworsko- parkowo- folwarczne- założenie z 3-ciej ćwierci XIX w. Założenie zachowane w stanie szczątkowym. Dwór nie istnieje, w jego miejscu nowy budynek mieszkalny. Większość zabudowy przebudowana, w postępującej ruinie lub nie istnieje. Na terenie podwórza folwarcznego powstała nowa zabudowa. W szczątkowym stanie pozostaje park.
12	ZĄBROWO	1. Dwór nr 60- budynek z 1-szej połowy XIX w., murowany z cegły, na kamiennej podmurówce, otynkowany. Obiekt na planie prostokątnym, dwutraktowy, parterowy, z czarną kuchnią pośrodku. Dach dwuspadowy kryty eternitem. Obiekt rozebrany. 2. Dom nr 61- budynek z przełomu XVIII i XIX w., murowany z cegły, na kamiennej podmurówce, otynkowany. Obiekt na planie prostokąta, parterowy, podpiwniczony. Dach mansardowy z facjatkami, kryty dachówką cementową. 3. Kuźnia nr 67- budynek z 3-ciej ćwierci XIX w., ceglano- kamienny na kamiennej podmurówce, częściowo tynkowany. Obiekt parterowy na planie prostokątnym, dach dwuspadowy, kryty dachówką podwójną karpiówką. Stan techniczny zły.

Założenia parkowe

Założenia parkowe wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków zostały przedstawione w poniższych tabelach. Najwartościowsze są parki w Szymbarku i Gardzieniu.

Tabela 3. Założenia parkowe na terenie gminy Iława ujęte w rejestrze zabytków.

Lp.	Miejscowość	Nr rejestru data wpisu	Charakterystyka obiektu
1	GARDZIENIŃ	A-4457 16.02.2007 r.	1. Park pałacowy- założenie o pow. 7,0 ha pochodzące z przełomu XVIII i XIX w. Użytkownik- Urząd Gminy Iława.
2	STANOWO	A- 3600 25.04.1984r.	1. Park dworski- założenie o pow. 3,0 ha pochodzące z XIX w. Park zachowany w dawnych granicach, z zachowanym

			starodrzewem, lecz znacznie zarośnięty i z nieczytelnym układem.
3	SZCZEPKOWO	A- 1542 22.02.1996r.	1. Park dworski.
4	SZYMBARK	A – 1491 27.12.1995r.	1. Park dworski- założenie o pow. 50 ha pochodzące z XVIII w., przylegające do folwarku, obejmuje: dawny zwierzyniec, szpaler lipowy, cmentarz rodowy, aleję sosnową.

Tabela 4. Założenia parkowe na terenie Gminy Hława ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Lp.	Miejscowość	Charakterystyka obiektu
1	DZIARNY	Park dworski- założenie z przełomu XIX i XX w., na terenie założenia folwarcznego.
2	FREDNOWY	Park dworski- założenie typu krajobrazowego z XIX w., na terenie założenia folwarcznego. W znacznej części zachowany drzewostan z przewagą lip, grabów i jesionów. Na ochronę zasługuje szpaler grabowy przy pld- zach. granicy parku.
3	KAMIEŃ DUŻY	Park dworski- założenie z przełomu XIX i XX w., na terenie założenia folwarcznego. Park zaniedbany, z nieczytelnym układem ścieżek spacerowych.
4	LASECZNO	Park dworski- założenie z przełomu XIX i XX w., na terenie założenia folwarcznego. Obecnie czytelne są granice dawnego parku, wydzielone grabowymi szpalerami, park jednak nie zachował się- obecnie boisko szkolne i łąka.
5	RUDZIENICE	Park dworski- założenie o pow. 1,0 ha pochodzące z XIX w. Użytkownik- Przedsiębiorstwo Hodowli Roślin.
6	TYNWAŁD	Park dworski - założenie z 3-ciej ćwierci XIX w., na terenie założenia folwarcznego. Park zachował się w stanie szczątkowym.

5.2.5. Zestawienie obiektów z terenu Gminy Hława wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Zgodnie z art. 21 w/w ustawy podstawą opracowania programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Według rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., nr 113, poz. 661) GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku.

Zweryfikowana gminna ewidencja zabytków nie jest zamknięta i może być zwiększana zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podczas badań terenowych przeprowadzonych przed opracowaniem niniejszego programu zweryfikowano dotychczasową ewidencję zabytków.

Materiałem wyjściowym była sporządzana Gminna Ewidencja Zabytków, stanowiąca załącznik do Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Hława na lata 2015-2018

Tabela 5. Wykaz zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków na terenie Gminy Hława (po weryfikacji terenowej w 2019 r.)

Lp.	Nr obręb u	Miejscowość	Adres	Nr dz.	Obiekt/funkcja pierwotna	Sposób użytkowania /funkcja obecna	Datowanie	Rejestr zabytków
1	1	Borek	12	3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
2	1	Borek	7	17/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	k. XIX wieku	
3	4	Dół	12	20	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
4	4	Dół	13	21	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
5	4	Dół	14	6	Budynek mieszkalnogospodarczy	Mieszkalno-gospodarcza	b.d.	
6	4	Dół	16	8/1	Budynek szkoły	mieszkalna	b.d.	
7	4	Dół	8	16	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
8	32	Dziarnówko	6	194/2	Młyn	Mała elektrownia wodna	XIX/XX w.	
9	32	Dziarnówko	6/3	3194/4	rządcówka	mieszkalna	XIX/XX w.	
10	6	Dziarny	12	34/7	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
11	6	Dziarny	13	95/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
12	6	Dziarny	17	98/1; 99/1	Budynek gospodarczy	gospodarcza	1912	
13	6	Dziarny	19	64; 65	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
14	6	Dziarny	przy drodze Hława – Lubawa, po jej wschodniej stronie, w bezpośrednim sąsiedztwie drogi leśnej, dochodzącej do drogi prowadzącej do wsi		schron bojowy (stanowisko bojowe do ognia czołowego)		1919	
15	7	Franciszkowo Dolne	11	127	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
16	7	Franciszkowo Dolne	16	27/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 20-te XX w.	
17	7	Franciszkowo Dolne	21	31/7	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
18	7	Franciszkowo Dolne	22	37/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	2 poł. XIX w	
19	7	Franciszkowo Dolne	23	36	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
20	7	Franciszkowo Dolne	3	16/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
21	7	Franciszkowo Dolne	6	6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
22	8	Franciszkowo	39	100	obora	budynek gospodarczy	początek XX w.	
23	8	Franciszkowo	39	100	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	początek XX w	
24	8	Franciszkowo	40	93/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 30-ste XX wieku	
25	8	Franciszkowo	41	94	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
26	9	Frednowy	1	294/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	

27	9	Frednowy	7	301	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
28	9	Frednowy	9	303; 304	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-ste XX wieku	
29	9	Frednowy	15	45/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 30-ste XX wieku	
30	9	Frednowy	26	92	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
31	9	Frednowy	37	408	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	Pocz. XX wieku	
32	9	Frednowy	67	317/17	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
33	9	Frednowy		296	Kościół ewangelicko - augsburski	Kościół rzymskokatolicki p.w. Świętej Trójcy	1768 r.	A 726 z dn. 16.11. 1967 r.
34	9	Frednowy		181, 183, 184/1, 353	założenia parkowe	założenia parkowe	2.poł.XIX wieku	
35	10	Galdowo		207	dwór	pustostan	XIX/XX w	
36	10	Galdowo		160	kościół	kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	XVI – XIX w.	132 (G/5) z dn. 28.11. 1949 r.
37	10	Galdowo	11A	164/1	młyn	mieszkalno/usługowa	XIX/XX w.	
38	10	Galdowo	22	148/4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
39	10	Galdowo	23	149/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
40	10	Galdowo	25	151/5	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
41	10	Galdowo	28	159/1; 159/2; 159/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
42	10	Galdowo	29	154/1	budynek użyteczności publicznej	handlowo/mieszkalna	XIX/XX w.	
43	10	Galdowo	3	180/5	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
44	10	Galdowo	30	228	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
45	10	Galdowo	31	225/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	lata 20-30-te XX w	
46	10	Galdowo	7	391/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	lata 20-30-te XX w	
47	11	Gardzień	24	103/2	czworak	mieszkalna	XIX/XX w.	
48	11	Gardzień	26	103/2	czworak	mieszkalna	pocz. XX w.	
49	11	Gardzień	27	103/6	czworak	mieszkalna	l. 20-30-te XX w.	
50	11	Gardzień	28	103/6	czworak	mieszkalna	l. 20-30-te XX w.	
51	11	Gardzień	29	25/1	szkoła	Gospodarstwo Agroturystyczne B.Z. Urzędowscy	pocz. XX w.	
52	11	Gardzień		3068/32, 3068/1, 3068/30	park podworski	park podworski	k. XVIII w.	A-4457 z 16.02. 2007 r.
53	12	Gromoty	2	295/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	k.XIX wieku	
54	12	Gromoty	2	295/3	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	l.20-ste XX wieku	
55	12	Gromoty	17	323/1	gospodarczo-mieszkalny	gospodarczo-mieszkalny	l.20-ste XX wieku	
56	12	Gromoty	18	336/2;	budynek gospodarczy	budynek	Pocz. XX	

				337		gospodarczy	wieku	
57	12	Gromoty	18	333; 335	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	k.XIX wieku	
58	12	Gromoty	20	329	szkoła	szkoła	1.20-ste XX wieku	
59	12	Gromoty	28	343/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX wieku	
60	12	Gromoty	31	349/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
61	12	Gromoty	31	349/1	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	1.20-te XX w.	
62	12	Gromoty	63	96/3	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	Pocz.XX wieku	
63	12	Gromoty	63	96/3	dom	dom	1.20-ste XX wieku	
64	12	Gromoty	59	503	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
65	12	Gromoty	64	94	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku13	
66	13	Gulb	35	78/2	szkoła	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
67	15	Julin	1	157/1	budynek gospodarczy	budynek mieszkalnogospodarczy	Pocz. XX w.	
68	15	Kalduny	64 ??		Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
69	15	Kalduny	33	193	Szkoła	Budynek mieszkalny	2 połowa XIX w.	
70	15	Kalduny	21	99	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
71	19	Karaś	19	93/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
72	19	Karaś	21	990/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz.XX w.	
73	19	Karaś	24B	162/1	szkoła	szkoła	XIX/XX w.	
74	19	Karaś	23	162/2	szkoła	Publiczna Szkoła Podstawowa BUD MIESZKALNY	Lata 20-te XX w.	
75	19	Karaś		152	schron bojowy (stanowisko bojowe do ognia czołowego)	schron	1939r.	
76	20	Laseczno	43	219	dwór	szkoła	k. XIX w. s	
77	20	Laseczno	45	283	budynek mieszkalny (plebania)	budynek mieszkalny (plebania)	XIX/XX w.	
78	20	Laseczno		217	Park dworski ze stawem	Teren zielony wraz ze stawem ppoż przy szkole	k. XIX w.	
79	20	Laseczno		208/6	budynek gospodarczy - obora	gospodarcza	k. XIX w.	
80	20	Laseczno		285	kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej	kościół	1754 r.	Nr 135(L/12) z dn. 28.11. 1949 r.
81	20	Laseczno	51	284/4	budynek gospodarczy	gospodarcza	1939 r.	
82	22	Ławice	3	64	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz .XX wieku	
83	22	Ławice	6	67/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz .XX wieku	
84	22	Ławice	14; 14/a	76; 77/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz.XX wieku	
85	22	Ławice	23	132	budynek gospodarczy	gospodarcza	Pocz.XX wieku	

86	22	Ławice	30	84/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz.XX wieku	
87	22	Ławice	38	42	budynek gospodarczy	gospodarcza	1.20-ste XX wieku	
88	22	Ławice	38	42	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-ste XX wieku	
89	23	Makowo	8	51/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
90	23	Makowo	14	9/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1938	
91	24	Mątyki	6,7	71/5; 71/6; 72/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX wieku	
92	24	Mątyki	26	122/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-ste XX wieku	
93	24	Mątyki	44	374/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1925	
94	24	Mątyki		374/1	budynek gospodarczy	gospodarcza	1925	
95	24	Mątyki		136	Budynek kolejowy	mieszkalna	1872	
96	25	Mózgowo	13,14	89; 90	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 30-te XX w.	
97	25	Mózgowo	15,16	92/1; 91/7; 91/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 30-te XX w.	
98	25	Mózgowo		97	kaplica	kaplica	Lata 30-te XX w.	
99	25	Mózgowo	29	187	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1926	
100	25	Mózgowo	39	168/2	Budynek mieszkalno gospodarczy	Budynek mieszkalno gospodarczy	Lata 30-te XX w.	
101	25	Mózgowo	42	165/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1937	
102	25	Mózgowo		187	kapliczka	kapliczka	Lata 30-te XX w.	
103	25	Mózgowo		106	pomnik mieszkańców - ofiar I wojny światowej	pomnik mieszkańców - ofiar I wojny światowej	1. 20-ste XX w	
104	27	Nowa Wieś	ul. Saturna 28	19/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
105	27	Nowa Wieś	Olsztyńska 16	207	szkoła	budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
106	31	Jeziorno	8	3181/15	leśniczówka	leśniczówka - Leśnictwo Jeziorno	1902	
107	8	Pikus	55	35/3	budynek mieszkalny I zabudowa gospodarcza	budynek mieszkalny I zabudowa gospodarcza	1.20-ste XX wieku	
108	8	Pikus	54	37/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
109	8	Pikus	53	11/12	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
110	8	Pikus	50	61	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz.XX wieku	
111	8	Pikus	45	62	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1928	
112	8	Pikus	45	62	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	k. XIX w.	
113	8	Pikus	44a	76	budynek mieszkalny kolejowy	dworzec	1872	
114	8	Pikus	57	9/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 30-te XX wieku	
115	34	Prasnetka	1	1.121	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	

116	34	Prasnetka	5,5A	2-3175/3; 2-36/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
117	34	Prasnetka	7a	34.2-33/3	Budynek mieszkalnogospodarczy	mieszkalno-gospodarcza	Pocz. XX w.	
118	28	Radomek	31	92/3	szkoła	budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
119	32	Rodzone		294/3; 86	most kolejowy	most kolejowy	1876 r.	A-4593, na Podstawie decyzji nr 86/2012 z dnia 4 kwietnia 2012r.
120	29	Rudzienice	ul. Dworowa 6	327/3	Budynek mieszkalnokolejowy	budynek mieszkalny (kolejowy)	1872 r.	
121	29	Rudzienice	dworzec	327/9	Budynek gospodarczy - kolejowy	gospodarcza	1872 r.	
122	29	Rudzienice	ul. Dworcowa 7	327/9	dworzec	budynek mieszkalny	1872 r.	
123	29	Rudzienice	ul. Parkowa 12	237/6	Budynek plebanii	plebania	2 poł. XIX w.	
124	29	Rudzienice	ul. Parkowa	237/3	Kościół ewangelicki	Kościół rzymskokatolicki p.w. Matki Boskiej Królowej Polski	1857 - 1860 r.	2917 z dn. 25.01. 1990 r.
125	29	Rudzienice		35/8	park	park	XIX w.	
126	21	Sarnówko	17	73/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
127	23	Sąpy	3	3029/4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
128	23	Sąpy	10	22/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
129	31	Siemiany	3	276/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-30-te XX w.	
130	31	Siemiany	4	273/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-30-te XX w.	
131	31	Siemiany	6	3232/7	rybaczowka	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
132	31	Siemiany	10	258	karczma	Budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
133	31	Siemiany	20	247/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-30-te XX w.	
134	31	Siemiany	26	92/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-30-te XX w.	
135	31	Siemiany	41	110	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
136	31	Siemiany	44	116/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
137	31	Siemiany	45	117	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
138	31	Siemiany	48	121	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
139	31	Siemiany	53	157/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	kon. XIX w.	
140	31	Siemiany	58	165	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	XIX/XX w.	
141	31	Siemiany	59	166	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
142	31	Siemiany	62	174/14	Budynek mieszkalnogospodarczy	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
143	13	Skarszewo	50	223/3	Budynek mieszkalnogospodarczy	Budynek mieszkalnogospodarczy	b.d.	
144	13	Skarszewo	54	274/1	szkoła	Budynek mieszkalny	b.d.	
145	13	Skarszewo	56	276	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	b.d.	
146	13	Skarszewo	57	3218/9	budynek mieszkalny (czworak)	budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
147	32	Smolniki	3	149/13	czworak	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	

148	32	Smolniki	4	149/13	czworak	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
149	32	Smolniki	5	294/4	budynek mieszkalny (kolejowy)	budynek mieszkalny (kolejowy)	1876 r.	
150	34	Stanowo		28; 29; 31	Park dworski	park	XIX w.	Nr 3600 z dn. 25.04. 1984 r.
151	34	Stanowo	16,17	50/1; 50/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
152	36	Stradomno	11a	20/6	szkoła	szkoła	pocz. XX w.	
153	36	Stradomno	14	26	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-ste XX wieku	
154	36	Stradomno		132/2	kuźnia	budynek gospodarczy	XIX/XX w.	
155	35	Starzykowo	16	81	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-30-te XX w.	
156	37	Szałkowo	13	26,27/4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.20-ste XX wieku	
157	37	Szałkowo	20	36/3	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
158	37	Szałkowo	25	41	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1.30-ste XX wieku	
159	37	Szałkowo	26	42	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 30-ste XX wieku	
160	37	Szałkowo	29	45/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	I,20-ste XX wieku	
161	37	Szałkowo	37	128/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	I,20-ste XX wieku	
162	37	Szałkowo	38	112/2,113	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	I,20-ste XX wieku	
163	37	Szałkowo	46	85/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1,30-ste XX wieku	
164	38	Szczepkowo		6/31	park dworski	park	koniec XIX wieku	A-1542/96 z dn. 22.02. 1996 r.
165	28	Szeplerzyzna	17	151	budynek mieszkalny	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
166	28	Szeplerzyzna	18	215	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	k. XIX w.	
167	39	Szymbark		12/1	Zamek Kapituły Pomezkańskiej	Pustostan/ruina	1378 - 1386	Nr 571 z dn. 10.07. 1959 r.
168	39	Szymbark	13a	14/4	rybacówka	budynek mieszkalny	XVIII - XIX w.	4143 z dn. 20.04. 1990 r.
169	39	Szymbark	13	14/3	poczta	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	4144 z dn. 20.04. 1990 r.
170	39	Szymbark	13a	14/4	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	XVIII - XIX w.	4144 z dn. 20.04. 1990 r.
171	39	Szymbark	17	12/1	stelmachówka	budynek mieszkalny	pocz. XIX w.	
172	39	Szymbark	18	25/3	szkoła	budynek mieszkalny	k. XIX w.	3881 z dn. 1.09. 1988 r.
173	39	Szymbark		12/23	Budynek gospodarczy zespołu folwarcznego	budynek gospodarczy	XVIII - XIX w.	Nr 1621 z dn. 8.02. 1999 r.
174	39	Szymbark		12/23	Budynek gospodarczy zespołu folwarcznego	budynek gospodarczy	XVIII - XIX w.	Nr 1621 z dn. 8.02. 1999 r.
175	39	Szymbark		12/23	Budynek gospodarczy zespołu folwarcznego	budynek gospodarczy	XVIII - XIX w.	Nr 1621 z dn. 8.02. 1999 r.
176	39	Szymbark		12/23	Budynek gospodarczy zespołu folwarcznego	budynek gospodarczy	XVIII - XIX w.	Nr 1621 z dn. 8.02. 1999 r.

177	39	Szymbark		12/20; 84/1	słupy bramy wraz z fragmentem ogrodzenia	słupy bramy	XVIII – XIX w	Nr 4145 z dn. 20.04. 1990 r.
178	39	Szymbark		12/23; 12/16	Fragment ogrodzenia folwarku	ogrodzenie	XVIII – XIX w	Nr 4145 z dn. 20.04. 1990 r.
179	39	Szymbark		7/5	młyn	rustostan	1924	Nr 2919 z dn. 1.08. 1988 r.
180	39	Szymbark	1		dom nr 1 (nie istnieje)		XVIII / XIX WIEK	752 z dnia 22.11. 1967
181	39	Szymbark		12/19	oranżeria z otoczeniem (nie istnieje)	budynek nie istnieje	XVIII / XIX WIEK	751 z dnia 22.11. 1967 r.
182	39	Szymbark	1		ZAŁOŻENIE PARKOWOKRAJOBRAZO WE		XVIII / XIX WIEK	A-3865 z dnia 27.12. 1995 r.
183	31	Tłokowisko		267/1	leśniczówka	ośrodek wypoczynkowy TVP	XIX/XX w.	
184	41	Tynwałd		204		park	XIX	
185	41	Tynwałd	5	259/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 20-ste XX wieku	
186	41	Tynwałd	6	244/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 30ste XX wieku	
187	41	Tynwałd	10	137/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 30-ste XX wiek	
188	41	Tynwałd	33	199;200	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX w.	
189	41	Tynwałd	35	187/1; 191	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 20-ste XX wieku	
190	41	Tynwałd	36	180/1;18 0/ 4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	pocz. XX wieku	
191	41	Tynwałd	38	175;176; 17 7	mieszkalno-gospodarczy	budynek mieszkalnogospod arczy	1. 20-ste XX wieku	
192	42	Wiewiórka	6	5/6	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	Pocz. XX wieku	
193	42	Wiewiórka	6	5/6	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	2.pół. XIX w.	
194	42	Wiewiórka	11	26/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	2.pół. XIX w.	
196	43	Wikielec	12	161/5	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
197	43	Wikielec	24	30/8	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
198	43	Wikielec	58	83/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1906 r.	
199	45	Wola Kamieńska	2; 3	43; 42/2	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 20-ste XX wieku	
200	45	Wola Kamieńska	4	19/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	1. 20-ste XX wieku	
201	47	Ząbrowo	ul. Kolejowa 32	468/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
202	47	Ząbrowo	ul. Kolejowa 51	81/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
203	47	Ząbrowo	ul. Kolejowa 22	463/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
204	47	Ząbrowo	ul. Kolejowa	179/1	budynek gospodarczy	budynek gospodarczy	Lata 20-te XX w.	
205	47	Ząbrowo	ul. Kościelna 21	150/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
206	47	Ząbrowo	ul. Kościelna 5	162	zespół plebanii	Zespół plebanii	k. XIX w.	
207	47	Ząbrowo	ul. Kościelna 4	168/8	budynek mieszkalny	mieszkalno- handlowa	Ok. 1910 r.	
208	47	Ząbrowo	ul. Szkolna 21	353/2	budynek poczty	mieszkalno- usługowa	Pocz. XX w.	

209	47	Ząbrowo	ul. Szkolna	360	masarnia	masarnia	XIX/XX w.	
210	47	Ząbrowo	ul. Akacyjowa 18	370	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	l.20-30-te XX w.	
211	47	Ząbrowo	ul. Szkolna 2	170/4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Ok. 1910 r.	
212	47	Ząbrowo	ul. Lipowa 48	454/4	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
213	47	Ząbrowo	ul. Dworcowa 4	172/1	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	
214	47	Ząbrowo	ul. Jaśminowa 5	500	Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny	Lata 20-te XX w.	
215	47	Ząbrowo	ul. Kościelna	154	kościół p.w. Zesłania Ducha Świętego	kościół	1701 r.; 1864 r.	749 z dn. 22.11. 1967 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wizji w terenie.

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Lipsku. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.2.6. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowaskazy kamienne, nagrobki itp.).

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Na terenie gminy Iława do szczególnie wartościowych obiektów należą elementy wpisane do rejestru województwa warmińsko-mazurskiego:

1. Frednowy – 3 elementy zabytkowego wystroju wnętrza kościoła parafialnego p.w. Świętej Trójcy (Nr rej. B – 78 data wpisu 15 października 1973 r.) ;
2. Gałdowo - 4 elementy zabytkowego wystroju wnętrza kościoła filialnego p.w. Świętego Wojciecha (Nr rej. B 83 data wpisu 15 października 1973 r.) ;
3. Laseczno - 3 elementy zabytkowego wystroju wnętrza kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej (Nr rej. B – 81 data wpisu 15 października 1973 r.) ;

4. Rudzienice - 6 elementów zabytkowego wystroju wnętrza kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Królowej Polski (Nr rej. B – 86 data wpisu 19 października 1973 r.) ;
5. Szymbark – 2 detale architektoniczne dawnego zamku kapituły pomezkańskiej (Nr rej. B- 87 data wpisu 22 października 1973 r.) ;
6. Ząbrowo – 5 elementów zabytkowego wystroju wnętrza kościoła parafialnego p.w. Zesłania Ducha Świętego (Nr rej. B – 88 data wpisu 22 października 1973 r.) ;

5.2.7. Zabytki archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości. Z perspektywy nauki i dziedzictwa znacznie ważniejsze są jednak archeologiczne zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne, czyli zespoły obiektów o charakterze kultowym, grobowym, mieszkalnym lub gospodarczym, otaczający je układ warstw glebowych oraz znajdujące się w nich zabytki ruchome.

Dziedzictwo archeologiczne jest nieodnawialne, ponieważ nie da się odtworzyć raz naruszonego układu warstw. Jedynym sposobem ochrony takiego zasobu jest zachowanie miejsc zalegania zabytków w stanie nienaruszonym tak, aby kolejne pokolenia mogły poznawać swoją przeszłość, stosując coraz bardziej skuteczne, a jednocześnie mniej inwazyjne, metody badawcze. Dotyczy to także archeologicznych badań wykopaliskowych, które są dopuszczalne tylko na stanowiskach zagrożonych zniszczeniem, np. w wyniku planowanej inwestycji budowlanej. Nie jest możliwe zachowanie w ten sposób wszystkich zabytków archeologicznych, pozostawianie stanowisk "in situ" może dotyczyć jedynie terenów szczególnie cennych.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Iławy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Biorąc pod uwagę całokształt, stanowiska z terenu gminy posiadają zróżnicowaną wartość poznawczą, a ich chronologia obejmuje okres od paleolitu do czasów nowożytnych. Datowanie stanowisk możliwe było w dużej mierze dzięki występowaniu fragmentów ceramiki lub narzędzi. Większość informacji pochodzi dzięki badaniom przeprowadzonych podczas Archeologicznego Zdjęcia Polski. Największa liczba stanowisk zlokalizowana została w bezpośrednim sąsiedztwie jeziora Jeziorak (zwłaszcza w pobliżu miejscowości Tynwałd), co związane jest z najintensywniejszym rozwojem osadnictwa w okolicach tego zbiornika wodnego.

Najstarsze stanowiska o określonej chronologii z gminy Iława pochodzą z epoki kamienia – jest ich 85. Występują one niemal na całym obszarze gminy, najwięcej zlokalizowano ich w pobliżu Tynwałdu, skupiska stanowisk zlokalizowano również m.in. w okolicach miejscowości Frednowy, Nejdyki oraz Mózgowo. Dodatkowo z okresu przełomu paleolitu i mezolitu, datowane na ok. IX tys. p.n.e. są cztery stanowiska w dwóch miejscowościach – Siemiany nr 8 i nr 9 oraz Tchórzanka nr 3 i nr 4. Kolejna grupa stanowisk to stanowiska pochodzące z najmłodszej fazy epoki kamienia – neolitu. Epoka ta związana jest z rozwojem osadnictwa osiadłego, opartego na uprawie roli i hodowli, a także z początkiem wypalania naczyń glinianych. Na terenie gminy Iława są 2 stanowiska, pochodzące z okresu neolitu (Dziarny nr 8 i Ławice nr 6).

Następnym ważnym okresem w historii osadnictwa okolic Iławy jest epoka brązu, której nazwa pochodzi od wytwarzanych w tym okresie przedmiotów z tego właśnie stopu. Z tej epoki na terenie gminy pochodzi 8

stanowisk, brak dokładniejszego wyszczególnienia okresu ich powstania. Ponad połowa z nich to jednak stanowiska archiwalne, pozostałe znajdują się w miejscowościach Mózgowo, Stanowo i Wiewiórka.

Kolejna, tym razem dużo obszerniejsza grupa stanowisk pochodzi z okresu wpływów rzymskich (początek naszej ery). Takich stanowisk jest na terenie gminy 58, występują one niemal na całym obszarze, najwięcej w okolicy Tynwałdu i sąsiednich miejscowości.

Wraz z okresem wędrówki ludów aż do około XIII wieku rozpoczął się okres wczesnego średniowiecza, z tej epoki na terenie gminy Ilawa zlokalizowano sporo bo 97 faktów osadniczych, z tego duża część w okolicach jeziora Jeziorak, choć generalnie występują one na terenie całej gminy. Z okresem późnego średniowiecza związanych jest 14 faktów, przede wszystkim w okolicy Szymbarku i Starzykowa. Ogólnie z epoki średniowiecznej (bez dokładniejszego datowania) pochodzi 281 faktów osadniczych i zlokalizowane są one na całym terenie gminy.

Z okresu nowożytnego pochodzi 125 stanowisk, zlokalizowanych na całym terenie gminy, nie określono dokładniejszej chronologii dla żadnego z tych stanowisk.

Ostatnią grupą stanowisk są stanowiska z okresu pradziejowego i starożytnego, których liczba na terenie gminy Ilawa jest znacząca i wynosi 90. Ponownie najwięcej jest ich w okolicy Tynwałdu i jeziora Jeziorak, spora grupa tego typu stanowisk znajduje się w okolicach miejscowości Mątyki.

Należy też zauważyć, iż część stanowisk nie posiada dokładnie określonej chronologii, jest ich łącznie 33, największe ich skupiska znajdują się na obszarach leśnych w północnej i południowej części gminy.

Obecnie, z racji intensywnej uprawy roli i leśnictwa, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować. Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku stanowisk archeologicznych stanowiących pojedyncze ślady osadnictwa, w momencie prowadzenia w ich obrębie jakichkolwiek prac ziemnych, należy zapewnić nad nimi nadzór archeologiczny, oraz określić lokalizację śladów osadnictwa poprzez wskazanie numeru ewidencyjnego działki, na której dokonano odkrycia i umieszczenie tej informacji na karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków.

Tabela 6. Zestawienie stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Ilawa.

Lp.	Nazwa	czas powstania	miejsowość/obręb	stanow.	obszar AZP	rejestr zabytków	nr dz.
1	ślady osadnictwa	nowożytność	Siemiany	3	24/52		
2	ślady osadnictwa	średniowiecze, starożytność	Siemiany	4	24/52		
3	osada?	średniowiecze	Siemiany	5	24/52		
4	ślady osadnictwa	średniowiecze	Siemiany	6	24/52		
5	ślady osadnictwa	średniowiecze	Siemiany	7	24/52		
6	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	8	24/52		
7	ślady osadnictwa	średniowiecze	Siemiany	9	24/52		
8	ślady osadnictwa	nowożytność	Siemiany	10	24/52		
9	ślady osadnictwa	nowożytność	Siemiany	25	24/52		
10	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	26	24/52		
11	ślady osadnictwa	nieokreślony	Siemiany	9	25/52		
12	ślady osadnictwa	nieokreślony	Siemiany	10	25/52		
13	ślady osadnictwa	nieokreślony	Siemiany	11	25/52		
14	osada	nieokreślony	Siemiany	12	25/52		
15	ślady osadnictwa	nieokreślony	Siemiany	13	25/52		
16	ślady osadnictwa	nieokreślony	Solniki	14	25/52		
17	osada	nieokreślony	Solniki	15	25/52		
18	ślady osadnictwa	nieokreślony	Solniki	16	25/52		
19	ślady osadnictwa	nieokreślony	Solniki	17	25/52		
20	osada	nieokreślony	Solniki	18	25/52		
21	ślady osadnictwa	nieokreślony	Solniki	19	25/52		
22	cmentarzysko	starożytność	Siemiany	4	25/53		
23	osada nawodna	starożytność	Siemiany	5	25/53		
24	kurhan	starożytność	Siemiany	6	25/53		
25	osada	starożytność	Siemiany	7	25/53		
26	grodzisko	starożytność	Siemiany	8	25/53		
27	osada	średniowiecze, starożytność	Makowo	10	25/53		
28	osada	średniowiecze	Makowo	12	25/53		
29	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	13	25/53		
30	ślady osadnictwa	średniowiecze, starożytność	Siemiany	14	25/53		
31	ślady osadnictwa	paleolit / mezolit	Siemiany	15	25/53		
32	ślady osadnictwa	paleolit / mezolit	Siemiany	16	25/53		
33	ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Siemiany	17	25/53		

34	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	18	25/53		
35	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	19	25/53		
36	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, średniowiecze	Siemiany	20	25/53		
37	ślady osadnictwa	starożytność	Siemiany	21	25/53		
38	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Siemiany	26	25/53		
39	ślady osadnictwa	późne średniowiecze	Szymbark	9	26/52		
40	ślady osadnictwa	późne średniowiecze	Szymbark	10	26/52		
41	ślady osadnictwa ślady osadnictwa ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich późne średniowiecze nowożytność	Szymbark	11	26/52		
42	osada ?	późne średniowiecze	Starzykowo	12	26/52		
43	ślady osadnictwa osada ?	pradzieje późne średniowiecze	Starzykowo	13	26/52		
44	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	późne średniowiecze nowożytność	Starzykowo	14	26/52		
45	osada	nowożytność	Gardzień	15	26/52		
46	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Gardzień	16	26/52		
47	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	pradzieje późne średniowiecze	Starzykowo	17	26/52		
48	ślady osadnictwa	późne średniowiecze	Starzykowo	18	26/52		
49	ślady osadnictwa	późne średniowiecze	Starzykowo	22	26/52		
50	ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Łanioch	27	26/52		
51	osada	wczesna epoka żelaza	Łanioch	28	26/52		
52	ślady osadnictwa	późne średniowiecze	Łanioch	29	26/52		
53	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	pradzieje wczesne średniowiecze	Gardzień	30	26/52		
54	osada	późne średniowiecze	Gardzień	31	26/52		
55	osada	późne średniowiecze	Łanioch	32	26/52		
56	osada	późne średniowiecze	Łanioch	33	26/52		
57	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	34	26/52		
58	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	35	26/52		
59	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	36	26/52		
60	osada	późne średniowiecze	Łanioch	37	26/52		
61	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	38	26/52		
62	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	39	26/52		
63	cmentarzysko osada	wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza	Łanioch	40	26/52		

64	cmentarzysko osada	wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza	Łanioch	41	26/52		
65	cmentarzysko osada	wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza	Łanioch	42	26/52		
66	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	43	26/52		
67	osada	wczesna epoka żelaza	Łanioch	45	26/52		
68	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Gardzień	46	26/52		
69	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Wola Kamieńska	1	26/53		
70	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	2	26/53		
71	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	3	26/53		
72	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	4	26/53		
73	ślady osadnictwa	epoka brązu	Tynwałd	5	26/53		
74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia	Tynwałd	6	26/53		
75	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	7	26/53		
76	ślady osadnictwa	epoka brązu	Tynwałd	8	26/53		
77	ślady osadnictwa	epoka brązu	Tynwałd	9	26/53		
78	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	10	26/53		
79	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	11	26/53		
80	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Wilczany	12	26/53		
81	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Frednowy	13	26/53		
82	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Frednowy	14	26/53		
83	ślady osadnictwa	epoka brązu	Tynwałd	15	26/53		
84	ślady osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	16	26/53		
85	ślady osadnictwa	średniowiecze	Wola Kamieńska	17	26/53		
86	ślady osadnictwa	pradzieje	Wola Kamieńska	18	26/53		
87	osada	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	19	26/53		
88	osada	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	20	26/53		
89	osada	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	21	26/53		
90	cmentarzysko	pradzieje	Rudzienice	22	26/53		
91	cmentarzysko	pradzieje	Tynwałd	23	26/53		
92	cmentarzysko	pradzieje	Tynwałd	24	26/53		
93	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia nowożytność	Wola Kamieńska	25	26/53		
94	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	26	26/53		
95	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	27	26/53		

96	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	28	26/53		
97	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	29	26/53		
98	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	30	26/53		
99	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	31	26/53		
100	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	32	26/53		
101	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Makowo	33	26/53		
102	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	34	26/53		
103	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Tynwałd	35	26/53		
104	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Tynwałd	36	26/53		
105	cmentarzysko	pradzieje	Tynwałd	37	26/53		
106	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nieokreślony	Tynwałd	38	26/53		
107	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze	Tynwałd	39	26/53		
108	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Tynwałd	40	26/53		
109	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność nieokreślony	Tynwałd	41	26/53		
110	śląd osadnictwa	średniowiecze / nowożytność	Tynwałd	42	26/53		
111	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność	Tynwałd	43	26/53		
112	osada śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Tynwałd	44	26/53		
113	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka kamienia okres wpływów rzymskich nowożytność	Tynwałd	45	26/53		
114	śląd osadnictwa	pradzieje	Tynwałd	46	26/53		
115	śląd osadnictwa	pradzieje	Tynwałd	47	26/53		
116	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze nieokreślony	Tynwałd	48	26/53		
117	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesne średniowiecze	Tynwałd	49	26/53		
118	osada śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Tynwałd	50	26/53		

119	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Tynwałd	51	26/53		
120	ślady osadnictwa	pradzieje	Tynwałd	52	26/53		
121	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	53	26/53		
122	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nieokreślony	Tynwałd	54	26/53		
123	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Tynwałd	55	26/53		
124	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	56	26/53		
125	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Tynwałd	57	26/53		
126	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Tynwałd	58	26/53		
127	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność nieokreślony	Tynwałd	59	26/53		
128	ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Tynwałd	60	26/53		
129	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia średniowiecze nowożytność nieokreślony	Tynwałd	61	26/53		
130	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Tynwałd	62	26/53		
131	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada	pradzieje epoka kamienia okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Tynwałd	63	26/53		
132	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nieokreślony	Tynwałd	64	26/53		
133	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Tynwałd	65	26/53		

134	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność	Tynwałd	66	26/53		
135	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia nowożytność	Tynwałd	67	26/53		
136	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia	Wola Kamieńska	68	26/53		
137	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Rudzienice	69	26/53		
138	śląd osadnictwa	nowożytność	Tynwałd	70	26/53		
139	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Tynwałd	71	26/53		
140	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nowożytność	Tynwałd	72	26/53		
141	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nowożytność	Tynwałd	73	26/53		
142	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Tynwałd	74	26/53		
143	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność	Tynwałd	75	26/53		
144	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Tynwałd	76	26/53		
145	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nowożytność	Tynwałd	77	26/53		
146	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Tynwałd	78	26/53		
147	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Tynwałd	79	26/53		
148	ślady osadnictwa	pradzieje	Tynwałd	80	26/53		
149	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Tynwałd	81	26/53		
150	ślady osadnictwa	pradzieje	Tynwałd	82	26/53		
151	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	83	26/53		
152	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	84	26/53		
153	ślady osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	85	26/53		

154	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nowożytność	Frednowy	86	26/53		
155	ślady osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	87	26/53		
156	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Frednowy	88	26/53		
157	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność	Frednowy	89	26/53		
158	śląd osadnictwa	pradzieje	Frednowy	90	26/53		
159	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Frednowy	91	26/53		
160	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Stanowo	92	26/53		
161	śląd osadnictwa osada	średniowiecze nowożytność	Makowo	93	26/53		
162	śląd osadnictwa	średniowiecze	Makowo	94	26/53		
163	osada	epoka kamienia	Makowo	95	26/53		
164	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Makowo	96	26/53		
165	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Tynwałd	97	26/53		
166	ślady osadnictwa	średniowiecze	Tynwałd	98	26/53		
167	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia wczesna epoka żelaza	Tynwałd	99	26/53		
168	osada	średniowiecze	Tynwałd	100	26/53		
169	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	101	26/53		
170	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	102	26/53		
171	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Łanioch	103	26/53		
172	osada	epoka kamienia	Frednowy	104	26/53		
173	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Tynwałd	105	26/53		
174	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Tynwałd	106	26/53		
175	ślady osadnictwa	nieokreślony	Łanioch	107	26/53		
176	skarb	okres wpływów rzymskich	Frednowy	1	26/54		
177	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza średniowiecze nowożytność	Frednowy	2	26/54		
178	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Frednowy	3	26/54		

179	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Frednowy	4	26/54		
180	śląd osadnictwa	nowożytność	Frednowy	5	26/54		
181	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Frednowy	6	26/54		
182	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Frednowy	7	26/54		
183	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Frednowy	8	26/54		
184	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Frednowy	9	26/54		
185	śląd osadnictwa osada osada	pradzieje wczesne średniowiecze średniowiecze	Frednowy	10	26/54		
186	śląd osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	11	26/54		
187	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje wczesna epoka żelaza średniowiecze nowożytność	Frednowy	12	26/54		
188	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Frednowy	13	26/54		
189	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Frednowy	14	26/54		
190	osada	średniowiecze	Frednowy	15	26/54		
191	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Frednowy	16	26/54		
192	śląd osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	17	26/54		
193	osada	średniowiecze	Frednowy	18	26/54		
194	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Frednowy	19	26/54		
195	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia średniowiecze	Makowo	20	26/54		
196	osada	średniowiecze	Frednowy	21	26/54		
197	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich średniowiecze	Makowo	22	26/54		
198	osada	średniowiecze	Frednowy	23	26/54		

199	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka brązu okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze średniowiecze	Wiewiórka	24	26/54		
200	śląd osadnictwa	średniowiecze	Wiewiórka	25	26/54		
201	osada	wczesna epoka żelaza	Wiewiórka	26	26/54		
202	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje nowożytność	Franciszkowo Górne	27	26/54		
203	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Franciszkowo Górne	28	26/54		
204	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Mątyki	29	26/54		
205	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Mątyki	30	26/54		
206	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Wiewiórka	31	26/54		
207	ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Franciszkowo Górne	32	26/54		
208	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Franciszkowo Górne	33	26/54		
209	osada osada	średniowiecze nowożytność	Stanowo	34	26/54		
210	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada ? śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu okres wpływów rzymskich średniowiecze	Stanowo	35	26/54		
211	osada osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Stanowo	36	26/54		
212	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza średniowiecze	Stanowo	37	26/54		
213	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Franciszkowo Górne	38	26/54		
214	śląd osadnictwa	średniowiecze	Franciszkowo Górne	39	26/54		
215	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Franciszkowo Górne	40	26/54		
216	śląd osadnictwa	średniowiecze	Stanowo	41	26/54		
217	osada ?	wczesne średniowiecze	Stanowo	42	26/54		
218	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Stanowo	43	26/54		
219	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka żelaza	Stanowo	44	26/54		
220	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia średniowiecze	Stanowo	45	26/54		

221	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze	Stanowo	46	26/54		
222	osada śląd osadnictwa osada	pradzieje epoka kamienia wczesne średniowiecze	Stanowo	47	26/54		
223	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze	Mózgowo	1	27/51		
224	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Gałdowo	2	27/51		
225	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Gałdowo	3	27/51		
226	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gałdowo	4	27/51		
227	osada	wczesne średniowiecze	Gałdowo	5	27/51		
228	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gałdowo	7	27/51		
229	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Gałdowo	8	27/51		
230	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze średniowiecze	Gałdowo	9	27/51		
231	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gałdowo	10	27/51		
232	osada	średniowiecze	Gałdowo	11	27/51		
233	osada ?	średniowiecze	Gałdowo	12	27/51		
234	osada	średniowiecze	Gałdowo	13	27/51		
235	osada ?	okres wpływów rzymskich	Ząbrowo	14	27/51		
236	śląd osadnictwa	pradzieje	Gałdowo	15	27/51		
237	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Laseczno	16	27/51		
238	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Laseczno	17	27/51		
239	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia okres wpływów rzymskich średniowiecze	Laseczno	18	27/51		
240	osada	średniowiecze	Laseczno	19	27/51		
241	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia okres wpływów rzymskich średniowiecze	Laseczno	20	27/51		
242	śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia okres wpływów rzymskich średniowiecze	Segnowy	21	27/51		
243	osada	średniowiecze	Segnowy	22	27/51		
244	śląd osadnictwa	średniowiecze	Segnowy	23	27/51		

245	śląd osadnictwa	średniowiecze	Segnowy	24	27/51		
246	śląd osadnictwa	średniowiecze	Laseczno	25	27/51		
247	śląd osadnictwa	średniowiecze	Laseczno	26	27/51		
248	śląd osadnictwa	średniowiecze	Ząbrowo	27	27/51		
249	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szymbark	28	27/51		
250	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szymbark	29	27/51		
251	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze	Ząbrowo	30	27/51		
252	osada	okres wpływów rzymskich	Ząbrowo	31	27/51		
253	osada	średniowiecze	Ząbrowo	32	27/51		
254	osada	średniowiecze	Ząbrowo	33	27/51		
255	osada	średniowiecze	Ząbrowo	34	27/51		
256	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Gałdowo	38	27/51		
257	cmentarzysko	epoka kamienia	Mózgowo	41	27/51		
258	osada	średniowiecze	Mózgowo	42	27/51		
259	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Laseczno	43	27/51		
260	osada	wczesna epoka żelaza	Laseczno	44	27/51		
261	znalezisko luźne	epoka kamienia	Laseczno	45	27/51		
262	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Gałdowo	46	27/51		
263	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Gałdowo	47	27/51		
264	posąg	wczesne średniowiecze	Gałdowo	48	27/51		
265	znalezisko luźne	epoka kamienia	Ząbrowo	49	27/51		
266	skarb	okres wpływów rzymskich	Ząbrowo	50	27/51		
267	śląd osadnictwa osada	pradzieje wczesne średniowiecze	Szałkowo	3	27/52		
268	osada	nowożytność	Szałkowo	4	27/52		
269	osada osada ?	pradzieje średniowiecze	Szałkowo	5	27/52		
270	osada ?	pradzieje	Łanioch	7	27/52		
271	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Szałkowo	21	27/52		
272	śląd osadnictwa	nowożytność	Szałkowo	22	27/52		
273	śląd osadnictwa	nowożytność	Szałkowo	23	27/52		
274	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Szałkowo	24	27/52		
275	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Szałkowo	25	27/52		

276	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	26	27/52		
277	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	27	27/52		
278	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	28	27/52		
279	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	29	27/52		
280	osada	średniowiecze	Szałkowo	30	27/52		
281	śląd osadnictwa	pradzieje	Nejdyki	33	27/52		
282	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytność	Nejdyki	34	27/52		
283	osada	średniowiecze	Łanioch	35	27/52		
284	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Łanioch	36	27/52		
285	śląd osadnictwa osada	pradzieje średniowiecze	Szymbark	37	27/52		
286	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia	Szymbark	38	27/52		
287	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Nejdyki	39	27/52		
288	osada ?	wczesna epoka żelaza	Łanioch	40	27/52		
289	grodzisko ?	średniowiecze	Szymbark	41	27/52		
290	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Kamionka	42	27/52		
291	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szymbark	43	27/52		
292	śląd osadnictwa	średniowiecze	Nejdyki	44	27/52		
293	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Nejdyki	45	27/52		
294	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytność	Nejdyki	46	27/52		
295	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Nejdyki	47	27/52		
296	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Nejdyki	48	27/52		
297	osada ? śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność nieokreślony	Nejdyki	49	27/52		
298	śląd osadnictwa osada	pradzieje średniowiecze	Kamionka	50	27/52		

299	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nieokreślony	Kamionka	51	27/52		
300	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Kamionka	52	27/52		
301	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szczepkowo	53	27/52		
302	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytność	Szczepkowo	54	27/52		
303	osada ? śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Szczepkowo	55	27/52		
304	dwór ? dwór ?	średniowiecze nowożytność	Szczepkowo	56	27/52		
305	osada	średniowiecze	Szczepkowo	57	27/52		
306	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Szymbark	58	27/52		
307	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szymbark	59	27/52		
308	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	pradzieje średniowiecze nowożytność	Szymbark	60	27/52		
309	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szymbark	61	27/52		
310	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Szczepkowo	62	27/52		
311	śląd osadnictwa osada ? śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka żelaza średniowiecze nowożytność	Szczepkowo	63	27/52		
312	zamek zamek	średniowiecze nowożytność	Szymbark	64	27/52		
313	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szczepkowo	65	27/52		
314	grodzisko	wczesne średniowiecze	Łanioch	66	27/52	C-049 z dnia 25.11.1968	3115/6
315	cmentarzysko	nieokreślony	Łanioch	68	27/52		
316	osada	wczesne średniowiecze	Rudzienice	1	27/53		
317	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Rudzienice	2	27/53		
318	osada	okres wpływów rzymskich	Nowa Wieś	3	27/53		
319	grodzisko	wczesne średniowiecze	Wola Kamieńska	4	27/53		
320	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Dół, Łowizowo	5	27/53		
321	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Rudzienice	6	27/53		
322	osada osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze nowożytność	Rudzienice	7	27/53		

323	ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Rudzienice	8	27/53		
324	osada ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza nowożytność	Rudzienice	9	27/53		
325	ślady osadnictwa	średniowiecze	Kałduny	10	27/53		
326	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	wczesna epoka żelaza nowożytność	Kałduny	11	27/53		
327	osada	średniowiecze	Rudzienice	12	27/53		
328	ślady osadnictwa	średniowiecze	Rudzienice	13	27/53		
329	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze	Rudzienice	14	27/53		
330	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Rudzienice	15	27/53		
331	ślady osadnictwa	średniowiecze	Kałduny	16	27/53		
332	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Kałduny	17	27/53		
333	ślady osadnictwa	średniowiecze	Kałduny	18	27/53		
334	osada	średniowiecze / nowożytność	Rudzienice	19	27/53		
335	ślady osadnictwa	nowożytność	Frednowy	20	27/53		
336	osada	wczesne średniowiecze	Rudzienice	21	27/53		
337	osada	wczesne średniowiecze	Tynwałd	22	27/53		
338	ślady osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	23	27/53		
339	osada	średniowiecze	Rudzienice	24	27/53		
340	osada	średniowiecze	Rudzienice	25	27/53		
341	osada	średniowiecze	Nowa Wieś	26	27/53		
342	ślady osadnictwa ślady osadnictwa ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Nowa Wieś	27	27/53		
343	osada	średniowiecze	Nowa Wieś	29	27/53		
344	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Nowa Wieś	30	27/53		
345	osada	średniowiecze	Nowa Wieś	31	27/53		
346	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Nowa Wieś	32	27/53		
347	ślady osadnictwa	średniowiecze	Nowa Wieś	33	27/53		
348	osada	wczesne średniowiecze	Nowa Wieś	34	27/53		
349	ślady osadnictwa	epoka kamienia	Nowa Wieś	35	27/53		
350	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Kamień Duży	36	27/53		
351	ślady osadnictwa ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze nowożytność	Wola Kamięńska	37	27/53		

352	osada osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Wola Kamieńska	38	27/53		
353	osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Kamień Mały	39	27/53		
354	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Kałduny	40	27/53		
355	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Kałduny	41	27/53		
356	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Kałduny	42	27/53		
357	osada	średniowiecze	Kałduny	43	27/53		
358	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Kałduny	44	27/53		
359	osada	średniowiecze	Kałduny	45	27/53		
360	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Kałduny	46	27/53		
361	osada	średniowiecze	Kałduny	47	27/53		
362	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Wola Kamieńska	48	27/53		
363	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Wola Kamieńska	49	27/53		
364	osada	wczesne średniowiecze	Kamień Mały	50	27/53		
365	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Wola Kamieńska	51	27/53		
366	osada	średniowiecze	Kamień Mały	52	27/53		
367	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze nowożytność	Szałkowo	53	27/53		
368	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Kamień Duży	54	27/53		
369	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Szałkowo	55	27/53		
370	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	56	27/53		
371	osada	średniowiecze	Szałkowo	57	27/53		
372	śląd osadnictwa	średniowiecze	Szałkowo	58	27/53		
373	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Rudzienice	59	27/53		
374	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Gromoty	1	27/54		
375	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Gromoty	2	27/54		
376	pochówek	okres wpływów rzymskich	Mątyki	4	27/54		
377	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Mątyki	5	27/54		
378	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Mątyki	6	27/54		

379	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Mątyki	7	27/54		
380	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Mątyki	8	27/54		
381	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Mątyki	9	27/54		
382	osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza średniowiecze	Franciszkowo Górne	10	27/54		
383	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Dolne	11	27/54		
384	śląd osadnictwa cmentarzysko śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza nowożytność	Franciszkowo Dolne	12	27/54		
385	cmentarzysko ?	wczesna epoka żelaza	Franciszkowo Dolne	13	27/54		
386	osada	wczesna epoka żelaza	Borek	14	27/54		
387	osada	wczesne średniowiecze	Borek	15	27/54		
388	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Borek	16	27/54		
389	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Borek	17	27/54		
390	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	18	27/54		
391	cmentarzysko ?	okres wpływów rzymskich	Franciszkowo Górne	19	27/54		
392	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	20	27/54		
393	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich nowożytność	Franciszkowo Dolne	21	27/54		
394	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Borek	22	27/54		
395	śląd osadnictwa	średniowiecze	Borek	23	27/54		
396	osada	średniowiecze	Franciszkowo Górne	24	27/54		
397	śląd osadnictwa	nowożytność	Borek	25	27/54		
398	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	26	27/54		
399	śląd osadnictwa	nowożytność	Franciszkowo Górne	27	27/54		
400	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Franciszkowo Górne	28	27/54		
401	śląd osadnictwa	nowożytność	Franciszkowo Dolne	29	27/54		
402	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Borek	30	27/54		
403	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	31	27/54		
404	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Dolne	32	27/54		

405	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Dolne	33	27/54		
406	osada	wczesne średniowiecze	Mątyki	34	27/54		
407	śląd osadnictwa	pradzieje	Gromoty	35	27/54		
408	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Mątyki	36	27/54		
409	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Mątyki	37	27/54		
410	śląd osadnictwa	pradzieje	Mątyki	38	27/54		
411	śląd osadnictwa	pradzieje	Franciszkowo Górne	39	27/54		
412	śląd osadnictwa	pradzieje	Mątyki	40	27/54		
413	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich średniowiecze nowożytność	Mątyki	41	27/54		
414	śląd osadnictwa	średniowiecze	Franciszkowo Górne	42	27/54		
415	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Franciszkowo Górne	43	27/54		
416	śląd osadnictwa	średniowiecze	Franciszkowo Górne	44	27/54		
417	śląd osadnictwa	średniowiecze	Franciszkowo Górne	45	27/54		
418	śląd osadnictwa	pradzieje	Mątyki	46	27/54		
419	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	47	27/54		
420	śląd osadnictwa	średniowiecze	Frednowy	48	27/54		
421	śląd osadnictwa	pradzieje	Frednowy	49	27/54		
422	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Mątyki	50	27/54		
423	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze nowożytność	Mątyki	51	27/54		
424	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	52	27/54		
425	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	53	27/54		
426	śląd osadnictwa	pradzieje	Mątyki	54	27/54		
427	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	55	27/54		
428	osada	średniowiecze	Franciszkowo Górne	56	27/54		
429	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje nowożytność	Franciszkowo Górne	57	27/54		
430	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Franciszkowo Górne	58	27/54		
431	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	59	27/54		

432	osada	średniowiecze	Mątyki	60	27/54		
433	osada	średniowiecze	Mątyki	61	27/54		
434	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	62	27/54		
435	osada	średniowiecze	Mątyki	63	27/54		
436	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Mątyki	64	27/54		
437	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	65	27/54		
438	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	66	27/54		
439	osada	średniowiecze	Mątyki	67	27/54		
440	osada	średniowiecze	Mątyki	68	27/54		
441	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	69	27/54		
442	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Mątyki	74	27/54		
443	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	75	27/54		
444	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gromoty	91	27/54		
445	śląd osadnictwa	pradzieje	Gromoty	92	27/54		
446	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gromoty	93	27/54		
447	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gromoty	94	27/54		
448	śląd osadnictwa	pradzieje	Gromoty	95	27/54		
449	osada	średniowiecze	Mątyki	96	27/54		
450	osada	średniowiecze	Mątyki	97	27/54		
451	śląd osadnictwa	średniowiecze	Mątyki	98	27/54		
452	osada	średniowiecze	Mątyki	99	27/54		
453	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gromoty	100	27/54		
454	śląd osadnictwa osada	pradzieje średniowiecze	Mątyki	101	27/54		
455	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Mątyki	114	27/54		
456	śląd osadnictwa	pradzieje	Zazdrość	10	28/51		
457	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	Mózgowo	12	28/51		
458	osada	wczesne średniowiecze	Mózgowo	13	28/51		
459	osada	wczesne średniowiecze	Mózgowo	14	28/51		
460	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia wczesne średniowiecze	Mózgowo	15	28/51		
461	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia epoka brązu	Mózgowo	17	28/51		
462	cmentarzysko ?	okres wpływów rzymskich	Mózgowo	18	28/51		
463	osada	okres wpływów rzymskich	Mózgowo	19	28/51		

464	osada	okres wpływów rzymskich	Mózgowo	20	28/51		
465	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	Mózgowo	22	28/51		
466	śląd osadnictwa osada osada ?	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze	Laseczno	23	28/51		
467	kopiec strażniczy	wczesne średniowiecze	Laseczno	24	28/51	C-50 z dnia 25.11.1968	347
468	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Gulb	25	28/51		
469	osada ?	okres wpływów rzymskich	Gulb	26	28/51		
470	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze średniowiecze	Gulb	27	28/51		
471	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gulb	28	28/51		
472	osada ?	wczesne średniowiecze	Gulb	29	28/51		
473	skarb	epoka brązu	Gulb	30	28/51		
474	znalezisko luźne	epoka kamienia	Gulb	31	28/51		
475	grodzisko półwyzinne	wczesne średniowiecze	Gulb	32	28/51	C-048 z dnia 22.11.1968	93, 94, 3223/2
476	osada	średniowiecze	Gulb	33	28/51		
477	cmentarzysko (archiwalne) osada	okres wpływów rzymskich średniowiecze	Gulb	34	28/51		
478	osada	średniowiecze	Gulb	35	28/51		
479	śląd osadnictwa	pradzieje	Gulb	36	28/51		
480	śląd osadnictwa	pradzieje	Gulb	37	28/51		
481	osada	wczesne średniowiecze	Gulb	38	28/51		
482	osada cmentarzysko ?	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	Gulb	39	28/51		
483	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze średniowiecze	Gulb	40	28/51		
484	śląd osadnictwa	pradzieje	Gulb	41	28/51		
485	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	Mózgowo	48	28/51		
486	cmentarzysko	pradzieje	Mózgowo	49	28/51		
487	cmentarzysko	pradzieje	Mózgowo	50	28/51		
488	cmentarzysko	pradzieje	Mózgowo	51	28/51		
489	osada	wczesne średniowiecze	Mózgowo	52	28/51		

490	znalezisko luźne	epoka kamienia	Mózgowo	53	28/51		
491	posąg	wczesne średniowiecze	Mózgowo	54	28/51		
492	skarb	wczesne średniowiecze	Mózgowo	55	28/51		
493	cmentarzysko	nieokreślony	Karaś	1	28/52		
494	pochówek	epoka brązu	Karaś	2	28/52		
495	osada	epoka kamienia	Karaś	3	28/52		
496	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Karaś	4	28/52		
497	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Karaś	5	28/52		
498	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Karaś	6	28/52		
499	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nieokreślony	Wikielec	7	28/52		
500	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	pradzieje epoka kamienia wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich wczesne średniowiecze	Wikielec	8	28/52		
501	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje nieokreślony	Stradomno	9	28/52		
502	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność nieokreślony	Stradomno	10	28/52		
503	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze nowożytność	Stradomno	11	28/52		
504	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Stradomno	12	28/52		
505	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje nowożytność	Stradomno	13	28/52		
506	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	Stradomno	14	28/52		
507	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Stradomno	15	28/52		
508	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Stradomno	16	28/52		
509	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Stradomno	17	28/52		
510	śląd osadnictwa	średniowiecze	Stradomno	18	28/52		
511	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nieokreślony	Wikielec	19	28/52		
512	śląd osadnictwa	średniowiecze	Czerwona Karczma	20	28/52		
513	osada	średniowiecze	Wikielec	21	28/52		

514	śląd osadnictwa	średniowiecze	Wikielec	22	28/52		
515	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Wikielec	23	28/52		
516	osada	średniowiecze	Wikielec	24	28/52		
517	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Wikielec	25	28/52		
518	śląd osadnictwa	nieokreślony	Radomek	26	28/52		
519	śląd osadnictwa	nieokreślony	Radomek	27	28/52		
520	śląd osadnictwa	nieokreślony	Radomek	28	28/52		
521	osada	nieokreślony	Radomek	29	28/52		
522	śląd osadnictwa	nieokreślony	Radomek	30	28/52		
523	osada	średniowiecze	Dziarny	6	28/53		
524	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarny	7	28/53		
525	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarny	8	28/53		
526	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytność	Dziarny	9	28/53		
527	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Dziarny	10	28/53		
528	osada	średniowiecze	Dziarny	11	28/53		
529	osada osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Dziarny	12	28/53		
530	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Dół	13	28/53		
531	osada	średniowiecze	Dół	14	28/53		
532	osada	neolit	Dziarny	15	28/53		
533	śląd osadnictwa	średniowiecze	Dziarny	16	28/53		
534	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dół	17	28/53		
535	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	Ławice	18	28/53		
536	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Ławice	19	28/53		
537	osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza średniowiecze	Ławice	20	28/53		
538	osada śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza średniowiecze	Dół	21	28/53		
539	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich średniowiecze	Dół	22	28/53		

540	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia wczesne średniowiecze	Ławice	23	28/53		
541	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Ławice	24	28/53		
542	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje neolit	Ławice	25	28/53		
543	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Ławice	26	28/53		
544	osada osada	wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich	Tchórzanka	27	28/53		
545	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Tchórzanka	28	28/53		
546	śląd osadnictwa	paleolit / mezolit	Tchórzanka	29	28/53		
547	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje paleolit / mezolit wczesne średniowiecze średniowiecze	Tchórzanka	30	28/53		
548	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Tchórzanka	31	28/53		
549	śląd osadnictwa	wczesna epoka żelaza	Tchórzanka	32	28/53		
550	śląd osadnictwa	średniowiecze	Tchórzanka	33	28/53		
551	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze nowożytność	Ławice	34	28/53		
552	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarnówko	35	28/53		
553	śląd osadnictwa osada	średniowiecze nowożytność	Dziarnówko	36	28/53		
554	śląd osadnictwa	epoka kamienia	Dziarnówko	37	28/53		
555	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarnówko	38	28/53		
556	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarny	39	28/53		
557	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Dziarny	40	28/53		
558	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia wczesne średniowiecze	Ławice	41	28/53		
559	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Gromoty	5	28/54		
560	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Gromoty	6	28/54		
561	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Gromoty	7	28/54		
562	osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Gromoty	8	28/54		

563	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	Gromoty	9	28/54		
564	śląd osadnictwa	średniowiecze	Gromoty	10	28/54		
565	osada śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Gromoty	11	28/54		
566	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	Radomek	1	29/52		
567	osada	wczesne średniowiecze	Smolniki	27	29/52		
568	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze nowożytność	Dziarnówko	9	29/53		
569	grodzisko	wczesne średniowiecze	Smolniki	10	29/53		
570	osada	średniowiecze	Smolniki	11	29/53		
571	osada	nowożytność	Smolniki	12	29/53		
572	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	Smolniki	13	29/53		
573	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność nieokreślony	Smolniki	14	29/53		
574	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze nowożytność	Smolniki	15	29/53		
575	śląd osadnictwa	nowożytność	Smolniki	16	29/53		
576	śląd osadnictwa	średniowiecze	Smolniki	17	29/53		
577	śląd osadniczy	nowożytność ?	Smolniki	45	28/53		32-3110
578	śląd osadniczy	nowożytność	Smolniki	44	28/53		32-3094
579	śląd osadniczy	późne średniowiecze ?	Smolniki	46	28/53		32-3076
580	śląd osadnictwa osada	młodsza epoka brązu późne średniowiecze	Dziarny	48	28/53		6-3
581	śląd osadniczy	epoka brązu	Siemiany	22	25/52		33-3172
582	śląd osadniczy	epoka brązu	Laseczno	57	28/51		20-359/3
583	śląd osadniczy	nowożytność	Gulb	56	28/51		13-114/1
584	Grodzisko	wczesne średniowiecze	Wola Kamieńska	61	27/53		45-238/1, 45-238/2

Łącznie na terenie gminy Iława zewidencjonowano 583 stanowisk archeologicznych, z tego 10 posiada szczególnie wysoką wartość i wpisane są do rejestru zabytków archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego. Należy ustanowić strefy obserwacji archeologicznej, gdzie wszelkie prace ziemne realizowane będą pod nadzorem archeologicznym. W przypadku ujawnienia w trakcie prowadzonych nadzorów archeologicznych reliktyw pradziejowego oraz historycznego osadnictwa nadzór powinien zostać przekształcony w ratownicze badania archeologiczne.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. W związku z posiadaniem przez gminę Iława miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na całym swoim obszarze wszelkie inwestycje związane z obiektami archeologicznymi należy prowadzić zgodnie z wytycznymi zawartymi w MPZP. Wojewódzki Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań wykopaliskowych lub prowadzenie nadzoru archeologicznego w trakcie trwania prac ziemnych.

Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

5.2.8. Dziedzictwo niematerialne

Bardzo ważną częścią dziedzictwa kulturowego oprócz zabytków, dzieł sztuki i cennych eksponatów jest także tradycja, żywe niematerialne dziedzictwo, jako przejaw kultury odziedziczonej po przodkach i przekazywanej kolejnym pokoleniom. Jest ono niezmiernie ważne w procesie kształtowania tożsamości lokalnej społeczności. Ważnym jego elementem jest ochrona miejsc pamięci, której celem jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość Polski ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwałe elementy tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia.

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp., obecne zwłaszcza w miejscowościach wiejskich gminy.

Na terenie gminy Iława kultywowana jest pamięć po urodzonym w miejscowości Ławice niemieckim uczonym Emilu von Behringu. Urodził się on 15 marca 1854 roku w gm. Iława, a w 1901 r. został laureatem pierwszej Nagrody Nobla w dziedzinie medycyny za wynalezienie surowicy przeciwbłoniczej. Profesor Behring razem z Japończykiem Szibasaburo Kitasato odkrył także szczepionkę przeciwżółtce. Badania noblisty stały się punktem wyjścia dla współczesnej immunologii.

Uczonemu poświęcona jest izba pamięci, zlokalizowana w jego rodzinnej wsi. W izbie można obejrzeć wystawę fotografii poświęconą życiu Behringa, a przed budynkiem szkoły stoi pomnik z popiersiem noblisty.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy Iława została wykonana na podstawie:

- przeprowadzenia sesji fotograficznej całego obszaru, sprawdzenie danych meldunkowych oraz działek mającej na celu uaktualnienia Gminnej Ewidencji Zabytków,
- analizy dokumentów strategicznych Gminy,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących gminy i regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie gminy oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej wysunięto następujące wnioski:

- Zabytki wpisane do rejestru zabytków nie budzą zastrzeżeń, poza zabudową na terenie sołectwa Szymbark (zły stan zachowania Zamku i zabudowy folwarcznej)
- Stan parków na terenie Gminy Iława jest dostateczny lub zły i wymaga zabiegów pielęgnacyjnych
- Część obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Iława cechuje zły stan techniczny (szczególnie zabudowań gospodarczych na terenie Gminy)
- Niektóre cmentarze ewangelickie, parki podworskie występują w formie śladowej
- Prace modernizacyjne obiektów prowadzone na terenie Gminy Iława (szczególnie ocieplenie obiektów oraz wymiana pokrycia dachowego) skutkują w wielu wypadkach zatraceniem szczególnych walorów budynków ceglanych

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony:

- 1) Zasób zabytków na terenie gminy, w tym wpisanych do rejestru zabytków
- 2) Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki
- 3) Zróżnicowana rzeźba terenu z dużą powierzchnią jezior, będących atrakcją turystyczną na dużą skalę
- 4) Dobra dostępność drogowa i kolejowa
- 5) Siedzibą Gminy jest miasto powiatowe Iława, co oznacza bliskość wielu instytucji publicznych i innych
- 6) Bogata historia Gminy
- 7) Interesujące obiekty zabytkowe wysokiej klasy: ruiny zamku, kościoły, dwory, parki
- 8) Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej
- 9) Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej
- 10) Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych
- 11) Korzystna lokalizacja miasta Iławy w centrum obszaru Gminy, co wiąże się z jego dobrą dostępnością
- 12) Czystość środowiska
- 13) Uznana marka Iławy w kraju, przyciągająca dużą liczbę turystów z kraju i zagranicy
- 14) Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy
- 15) Odbywające się regularnie imprezy kulturalne
- 16) Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy
- 17) Rozwinięta baza noclegowa (w tym agroturystyczna)
- 18) Często aktualizowana strona internetowa Gminy, zawierająca bogate informacje dotyczące historii i zabytków regionu
- 19) Częsta aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Iława

Slabe strony:

- 1) Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
- 2) Prowadzone prace modernizacyjne wpływające na zatracenie zabytków cech budynków mieszkalnych
- 3) Niemal całkowicie zdewastowana duża część zabytkowych cmentarzy ewangelickich
- 4) Niezbyt dobry stan części dróg kołowych
- 5) Niezbyt dobry stan zachowania części założeń dworsko-parkowych
- 6) Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- 7) Niskie środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
- 8) Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- 9) Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych
- 10) Zbyt duża sezonowość turystyki
- 11) Obecność problemowych obszarów po dawnych PGR

Szanse:

- 1) Duża liczba turystów odwiedzających Iławę i okoliczne miejscowości (przede wszystkim turystyka wodna)
- 2) Perspektywa odbudowy ruin zamku wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu
- 3) Dotacje Gminne na zabiegi rewitalizacyjne
- 4) Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków
- 5) Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków
- 6) Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów
- 7) Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości
- 8) Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne
- 9) Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby
- 10) Opracowanie dokumentów strategicznych, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego
- 11) Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk)
- 12) Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
- 13) Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd.
- 14) Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych
- 15) Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych
- 16) Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Zagrożenia:

- 1) Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu
- 2) Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową
- 3) Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych
- 4) Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych
- 5) Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych

- 6) Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska
- 7) Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego
- 8) Problemy ekologiczne związane z rozwijającą się dynamicznie turystyką wodną
- 9) Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów mechanicznych
- 10) Zanik tradycji i tożsamości regionalnych
- 11) Migracje ludności
- 12) Marazm ludności i brak inicjatywy w celu poprawy warunków życiowych
- 13) Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
- 14) Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych
- 15) Akty wandalizmu

7. Stopień realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2015-2018

W latach 2015 – 2018 na terenie gminy Iława realizowano następujące działania w ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2015-2018:

I. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu Gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe:

Przyznano dotacje z budżetu gminy na sfinansowanie następujących robót budowlanych/prac konserwatorskich:

Tabela 7. Przyznane dotacje z budżetu gminy na sfinansowanie robót budowlanych/prac na obiekty zabytkowe.

Lp.	Obiekt	Wysokość dotacji	Podstawa przyznania dotacji	Zakres prac
1	Kościół w Ząbrowie (wokół kościoła), Parafia pw. Zesłania Ducha Św.	40.000 zł	XIV/103/2015 z 09.11.2015r.	Usunięcie opaski cementowo betonowej wokół kościoła oraz wykonanie izolacji poziomej fundamentów
2	Kościół we Frednowach (wokół kościoła), Parafia pw. Trójcy Przenajświętszej	40.000 zł	XXII/201/2016 z 28.06.2016 r.	Budowa chodników i placów z kostki granitowej na terenie cmentarza, przebudowa schodów, bramy wejściowej oraz furtek
3	Kościół w Lasecznie, pw. Matki Bożej Częstochowskiej	40.000 zł	XXXVIII/318/2017 z 01.09.2017 r.	Montaż rynien i rur spustowych, remont cokołu kamiennego oraz wymianę opaski betonowej na opaskę żwirową w Kościele parafialnym
4	Kościół w Ząbrowie, Parafia pw. Zesłania Ducha Św.	20.000 zł	XLVI/399/2018 z 25.04.2018 r.	Wykonanie remontu elewacji w Kościele parafialnym w Ząbrowie
5	Kościół w Gałdowie, Parafia pw. Zesłania Ducha Św. w Ząbrowie	30.000 zł	XLVI/400/2018 z 25.04.2018 r.	Wykonanie renowacji barokowo-manierystycznego ołtarza głównego w Kościele filialnym w Gałdowie

Źródło: Urząd Gminy Iława.

II. Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie:

1. Każde prace nad sporządzeniem/aktualizacją miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględniały obiekty, stanowiska wpisane do gminnej ewidencji zabytków gminy Iława, a zapisy o ich ochronie przed ich wprowadzeniem do projektów ww. planów miejscowych były uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
2. Na bieżąco aktualizowano Gminną Ewidencję Zabytków gminy Iława, na podstawie przesyłanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków informacjach o nowych obiektach podlegających ochronie konserwatorskiej.
3. Zabytkowa zieleń w Parku w Stanowie podlegała bieżącej konserwacji/pielęgnacji.

III. Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

Uchwałą nr XL/385/2014 Rady Gminy Iława z dnia 28.03.2014. zmienionej uchwałą Nr XLI/348/2017 z 29.11.2017 r. zostały określone zasady dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie Gminy Iława. Zgodnie z ww. uchwałami dotacje mogą być udzielane podmiotom, które posiadają tytuł prawny do zabytku. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 6) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 7) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 8) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite od-tworzenie z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 9) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 10) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 11) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 12) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 13) uzupełnianie narysów ziemnych dział architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 14) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 15) roboty wokół zabytku (drogi, chodniki, opaski itp.)
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w ppkt 6 - 14;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że jeden z najokazalszych obiektów historycznych położonych na terenie gminy Iława – Zamek w Szymbarku wraz z zabudowaniami folwarcznymi oraz terenem przyległym do zamku został przejęty przez nowego właściciela. Z przedstawionych wstępnych informacji, inwestor zamierza odbudować ruiny zamku wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu. Część finansowania przedsięwzięcia ma być zrealizowane ze środków zewnętrznych.

W ramach odbudowy ww. obiektów nawiązano już wstępną współpracę z gminą Iława.

IV. Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

1. W latach 2016-2018 zorganizowano Rekreacyjny Rajd rowerowy "Szlakiem Napoleońskim" mający na celu m.in. rozpowszechnienie atrakcji turystycznych w tym obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków jak kościoły w Lasecznie I Ząbrowie, zamek w Szymbarku
2. Stale funkcjonująca Izba Pamięci im. Prof. Emila von Behringa z licencjonowanym przewodnikiem.
3. Coroczne jarmarki i biesiady historyczne związane z Ziemią Rudzieniecką organizowane przez Towarzystwo Ziemi Rudzienieckiej.
4. Roczniki historyczne wydawane przez Towarzystwo Ziemi Rudzienieckiej.
5. Na 100 lecie śmierci noblisty Emila von Behringa (w roku 2017) wydano folder informacyjny oraz zorganizowano sympozjum pn. "Dorobek prof. Emila von Behringa, wielkiego noblisty z małych Ławic w 100 rocznicę śmierci".

V. Wykorzystanie internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

1. W Biuletynie Informacji Publicznej Gminy Iława, po aktualizacji rejestru gminnej ewidencji zabytków zamieszczono wykaz obiektów, stanowisk archeologicznych oraz cmentarzy wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.
2. Stworzono i udostępniono bezpłatną aplikację mobilną pn. „Jeziorak i Okolice” ukazującą atrakcje turystyczne gminy Iława w tym stanowiące wartość zabytkową. Ww. aplikacja została wyposażona w funkcję wskazania trasy z miejsca użytkownika.

8. Założenia programowe

8.4. Priorytety Programu Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów Gminy Iława, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju Gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Iława na lata 2019-2022 będzie realizowany dla poniższych priorytetów:

- 1) PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH
- 2) PRIORYTET 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM

8.5. Cele szczegółowe i działania Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Iława na lata 2019-2022

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów zostały określone cele wraz z proponowanymi działaniami.

PRIORYTET 1 – PROWADZENIE POLITYKI GMINNEJ MAJĄCEJ NA CELU ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy 1.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

- Przygotowanie uchwał Rady Gminy w celu zabezpieczenia środków budżetowych na działania związane z obiektami zabytkowymi
- Przeznaczanie środków finansowych z budżetu Gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe

- Identyfikacja najpilniejszych potrzeb przy obiektach w najgorszym stanie technicznym
- Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów i zadań na lata 2019 - 2022

Cel szczegółowy 1.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych z budżetu Gminy

---

Działania:

- Nawiązanie współpracy z prywatnymi właścicielami obiektów zabytkowych w celu jak najszerszego ich wykorzystania w promocji Gminy
- Rewaloryzacja zabytkowych założeń parkowych z terenu Gminy przy wykorzystaniu środków własnych i zewnętrznych (rewitalizacja wszystkich parków na terenie Gminy Iława)
- Poprawa stanu estetyki otoczenia zabytkowych kościołów z terenu Gminy
- Wykorzystanie w celach promocji Gminy Iława miejsc związanych z prof. Emilem von Behringiem, wybitnym uczonym, laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie medycyny (Izba Pamięci znajdująca się w budynku szkoły w Ławicach oraz cmentarz ewangelicki)

Cel szczegółowy 1.3 Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

---

Działania:

- Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi Gminy
- Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni, stanowiącej krajobraz kulturowy
- Bieżąca pielęgnacja cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych cmentarzy ewangelickich
- Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.

Cel szczegółowy 1.4 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

---

Działania:

- Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)
- Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych

CEL GŁÓWNY 2 – ODPOWIEDNIE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W CELU PRZYBLIŻENIA TYCH WALORÓW ZARÓWNO MIESZKAŃCOM GMINY, JAK I ODWIEDZAJĄCYCH TEREN GMINY TURYSTOM

Cel szczegółowy 2.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

---

Działania:

- Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, wodnych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych
- Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów
- Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym, takich jak np. jarmarki w zabytkowym parku w Rudzienicach, biesiady historyczne w Skansenie Pomezania w Kałdunach

---

Cel szczegółowy 2.2 Wykorzystanie Internetu i multimediów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

---

Działania:

- Stworzenie osobnej witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej, ewentualnie dbanie o aktualizację strony Gminy

- Stworzenie systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym
- Kontynuacja komunikacji internetowej poprzez korzystanie z serwisów Facebook, YouTube i innych form interakcji

---

Cel szczegółowy 2.3 Wzrost popularności atrakcji turystycznych Gminy Iława wśród osób korzystających z walorów wodnych Gminy, zarówno z kraju i zagranicy

---

Działania:

- Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne Gminy mieszkańcom i turystom
- Wykorzystanie aspektów związanych ze znanymi postaciami obcego pochodzenia z historii regionu, jak np. opracowanie koncepcji wykorzystania miejsc związanych z Emilem Behringiem
- Opracowanie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach Gminy
- Promocja atrakcji Gminy w miejscach najczęściej odwiedzanych przez wodniaków
- Utrzymywanie jak najwyższej jakości obsługi turysty w punktach informacji turystycznej

---

Cel szczegółowy 2.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym

---

Działania:

- Walory zabytkowe i kulturowe jednym z podstawowych elementów strategii promocji Gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach
- Nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego
- Udział lub/i promocja y wydarzeń, konkursów związanych z zabytkami/produktami turystycznymi
- Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi

---

Cel szczegółowy 2.5 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

---

Działania:

- Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury
- Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego

Należy zwrócić też uwagę na wartość historyczną obiektów, znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Iława. Celem podstawowym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest zachowanie substancji zabytkowej, jednak nie wyklucza to całkowicie zastosowania nowocześniejszych technologii lub materiałów budowlanych. Jednakże wszelkie niekontrolowane przebudowy mogą skutkować nieodwracalną utratą walorów zabytkowych poszczególnych budynków, stąd dla obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Iława przyjęto następujące ustalenia odnośnie:

1. Wymiany stolarki otworowej,

- Tylko materiał historyczny tj. okna drewniane w budynkach z odtworzeniem podziałów i dekoracji. Dopuszczalna zmiana konstrukcji okien skrzynkowych na jednoramową, w uzasadnionych przypadkach dekapitalizacji okien
- W przypadku wymiany stolarki drzwiowej stosować zasadę odtworzenia materiału, konstrukcji, podziałów, artykulacji (dekoracji)

2. Wymiany pokrycia dachowego

- Tylko dachówka ceramiczna (holenderka, zakładkowa, karpiówka etc.) w układzie i na wzór istniejącej w obiekcie. W przypadku katastrofy budowlanej, konieczności doraźnego zabezpieczenia przed pogarszaniem się stanu zachowania i stanu technicznego więźby i pokrycia, dopuszczenie na czas określony tymczasowego zabezpieczenia (nie dłużej niż do 10 lat) pokrycia np. gontem bitumicznym, blachą, blachodachówką (kolor ceglasty, matowy). Wymagana uprzednio dokumentująca ten fakt

opinia techniczna (np. wskazująca konieczność remontu więźby – określająca jak i czym, zawierająca adnotację o konieczności tymczasowego położenia innego pokrycia dachu

- Docelowo należy stosować dachówkę i remontować więźby dachowe.

3. Ocieplenia budynków

- Ze względu na wysoki walor krajobrazowy obiektów i zespołów, dokumentujących wartości historyczne i kulturowe regionu, jednostkowo posiadających skromny walor artystyczny i naukowy, nie dopuszcza się stosowania dociepleń lekkich, zewnętrznych ścian, elewacji wykonanych z cegły licowej (ceramicznej, silikatowej), kamienia, drewna oraz wątków mieszanych tj. kamienno-ceglanych, muru pruskiego, etc.,
- Dopuszcza się stosowanie dociepleń lekkich, na zewnętrznych elewacjach tynkowanych, pozbawionych detalu architektonicznego (gzymśów, opasek, dekoracji sztukatorskich, elementów drewnianych etc.), pod warunkiem odtworzenia struktury, faktury i kolorystyki oryginalnego, historycznego tynku.
- Ewentualnie w przypadku gdy występuje tylko prosty gzyms podokapowy – odtworzyć gzyms podokapowy, z jego profilowaniem, odsadzeniem od lica ściany etc.

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki Nad Zabytkami Gminy Ilawa na lata 2019-2022* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych gminy;
- 3) koordynacji – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Ilawa na lata 2019-2022 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego.

Co dwa lata Wójt będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Gminy,

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- 1) z budżetu gminy finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.), lub dotyczy stanowisk archeologicznych odkrytych na terenie będącym własnością gminy;
- 2) z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko - Mazurskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.);
- 3) z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.);
- 4) z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2018 poz. 2067 z późn. zm.) w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- 5) z dotacji unijnych;
- 6) od fundacji;
- 7) od osób fizycznych, prawnych, kościelnych.

11.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2018 poz. 2067 ze zm.) dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.

Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

W okresie obowiązywania *Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Ilawa na lata 2019-2022*, gmina przeznaczy środki na konserwację zabytków zdobyte ze źródeł publicznych lub prywatnych. Będą one przeznaczane na cele wyznaczone przez administrujących zabytkowymi obiektami. Na bieżąco wg potrzeb wykonywane będą prace renowacyjne obiektów umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków.